

Archeologische opgraving

**Schapenmarkt 17-21,
's-Hertogenbosch**

IDDS Archeologie rapport 1637

Colofon

BAM projectcode	BSMA
Projectnummer	39130713/58823
In opdracht van	Akor Bouw BV
Auteurs	B.A. Corver, T. Kok
Redactie	S. Moerman, P.A. van den Bos
Versie	1.7
Status	definitief

Autorisatie

P.A. van den Bos	Senior Archeoloog	20-06-2016	
------------------	-------------------	------------	--

Goedkeuring

R. van Genabeek	Gemeente 's-Hertogenbosch	Er is geen overeenstemming bereikt t.a.v. de rapportage tussen bevoegd gezag en IDDS. Tussen partijen is afgesproken het rapport als definitief te beschouwen zonder goedkeuring van de Gemeente.
-----------------	---------------------------	---

© IDDS Archeologie
Noordwijk, maart 2016
ISSN 2212-9650

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

NOORDWIJK (hoofdkantoor)

's-Gravendijckseweg 37
Postbus 126
2200 AC Noordwijk

T 071 - 402 85 86
info@idds.nl
www.idds.nl

VEENENDAAL

T 0318 - 69 00 22

BREDA

T 076 - 548 66 20

HOOGEVEEN

T 0528 - 72 22 29

SEVENUM

T 077 - 467 05 86

www.idds.nl

Impressiefoto richting het westen.

SAMENVATTING:

In opdracht van Akor Bouw BV is van 29 oktober tot en met 7 november 2013 een archeologische opgraving uitgevoerd in verband met de geplande (her)ontwikkeling van het plangebied aan de Schapenmarkt 17-21 in 's-Hertogenbosch. Met uitzondering van de liftschacht is niet dieper gegraven dan 1 m –mv. Het terrein is opgedeeld in twee werkputten.

Het onderzoek heeft archeologische resten opgeleverd uit de 16^e tot en met 20^e eeuw. Verdeeld over twee percelen laten de sporen zich onderverdelen in een achterterrein met activiteitenzone (westelijk deel) en een zone voor wonen en opslag (oostelijk deel). In het laatst genoemde deel is onder meer een 15^e/16^e eeuwse kelder aanwezig, een gang met vier vertrekken, een waterkelder met tongewelf en een waterput. In het westelijke deel is een metaalgieterij aangetroffen. Twee zwaar gefundeerde vloeren met uitsparingen behoren waarschijnlijk bij de gieterij. Het is aannemelijk dat de vloeren en de gieterij in de 19e eeuw gedateerd kunnen worden. Historische informatie betreffende een gieterij uit deze periode ontbreekt echter. Verder zijn er twee waterputten aangetroffen, waarvan één hergebruikt is als afvoerput, en een bakstenen afvoergoot. Een rechthoekige kelder met pleisterlaag in het zuidelijke deel betreft vermoedelijk een waterkelder. In het zuidwesten is een straatje van natuurstenen aangetroffen.

Het merendeel van de vondsten dateert uit de 17e tot 18e eeuw, terwijl een lager percentage uit de Late-Middeleeuwen en 16^e eeuw dateert. Deze oudere vondsten zijn afkomstig uit de liftschacht, waar dieper gegraven is.

Van het keramiek bestaat het merendeel uit roodbakkend aardewerk, een klein deel uit steengoed en de rest vormt een kleine groep van industrieel witgoed, pijpjarde, grijsbakkend en kogelpotaardewerk. Herleide potvormen betreffen die van kruik, bord, grape, (pis)pot, kan en deksel.

Van het keramische bouw materiaal is een aantal aangetroffen plavuizen bijzonder, die aangetroffen zijn in twee vertrekken. Het gaat om roodbakkende plavuizen met tekst in gotische letters uit de eerste helft 16^e eeuw.

INHOUDSOPGAVE:

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PLANGEBIED	6
1. INLEIDING	7
1.1. Onderzoekskader	7
1.2. Doel- en vraagstellingen van het onderzoek	7
1.3. Ligging van het plangebied	8
1.4. Werkwijze	9
2. REGIONALE ARCHEOLOGISCHE EN CULTUURLANDSCHAPPELIJKE CONTEXT.....	10
2.1. Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken ...	10
2.2. Cultuurlandschappelijke, historisch-geografische en bouwhistorische kenmerken.....	10
2.3. Regionale archeologische context	11
3. HET ONDERZOEK – INLEIDING.....	13
4. SCHAPENMARKT 13 EN 15 ('T GULDEN VLIES').....	14
4.1. Bouwhistorie en geschiedenis	14
4.2. Noordelijke perceelsmuur	15
4.3. Verstoring	16
4.4. Waterput F22	16
4.5. Zware funderingen	16
4.6. Metaalgieterij en aanverwante structuren	18
4.7. Afvoergoot	21
4.7. Moderne vloeren	22
5. SCHAPENMARKT 17 ('DE VERGULDE SLEUTEL')	23
5.1. Bouwhistorie en geschiedenis	23
5.2. Muurfundering F42	24
5.3. Grote kelder	24
5.4. Vloer	26
5.5. Put	27
6. SCHAPENMARKT 19 ('DE VERGULDE EMMER').....	28
6.1. Bouwhistorie en geschiedenis	28
6.2. Funderingen	29
6.3. Waterkelder met tongewelf	29
6.4. Gang met vertrekken	31
6.5. 19e eeuwse waterkelder	32
6.6. Bijgebouw op het achterterrein	33
6.7. (Water)put en twee recente putten	34
7. SCHAPENMARKT 23 ('HET BIJLKEN').....	35
7.1. Geschiedenis en bouwhistorie	35
7.2. Vlak 1	36
7.3. Vlak 2	37
7.4. Vlak 3	38
7.5. Profiel 1	40
8. VONDSTEN	40

8.1. Keramiek	41
8.2. Keramisch bouw materiaal	45
8.3. Natuursteen	46
9. INTERPRETATIE EN CONCLUSIE	47
10. BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	48
11. AANBEVELINGEN	52
LITERATUUR EN KAARTEN	53
LIJST VAN AFKORTINGEN EN BEGRIPPEN	54

BIJLAGEN

1. Topografische kaart
2. Periodentabel
3. Overzichtskaart
4. Allesporenkaarten
5. Allesporenkaart op kadasterkaart 1811-1832
6. Faseringskaarten
7. Schapenmarkt 23, vlak 1
8. Schapenmarkt 23, vlak 2
9. Schapenmarkt 23, vlak 3
10. Sporenlijst
11. Vondstenlijst
12. Determinatielijsten vondsten
13. Foto's bestaande middeleeuwse kelders
14. Profiel 1 Werkput 1 (Westprofiel, 1:20)

Administratieve gegevens van het plangebied

<i>Onderzoekmeldingsnummer</i>	58823
<i>Toponiem</i>	Schapenmarkt 17-21
<i>Plaats</i>	's-Hertogenbosch
<i>Gemeente</i>	's-Hertogenbosch
<i>Kadastrale aanduiding</i>	2480, 2481, 7427
<i>BAM projectcode</i>	BSMA
<i>Provincie</i>	Noord-Brabant
<i>Kaartblad</i>	45C
<i>Coördinaten</i> <i>Centrum</i> <i>Hoekpunten</i>	149.112 / 411.063 149.095 / 411.074 (noordwest) 149.136 / 411.065 (noordoost) 149.097 / 411.056 (zuidwest) 149.132 / 411.056 (zuidoost)
<i>Oppervlakte</i>	ca. 532 m ²
<i>Onderzoekskader</i>	Bouwvergunning
<i>Uitvoerder</i>	IDDS Archeologie Contactpersoon: dhr. B.A. Corver Postbus 126 2200 AC Noordwijk (ZH) Tel: 071-4028586 E-mail: bcorver@idds.nl
<i>Bevoegde overheid</i>	Gemeente 's-Hertogenbosch SO/BAM Contactpersoon: Dhr. R. van Genabeek Postbus 12345 5200 LJ 's-Hertogenbosch Tel: 073-6155155
<i>Beheer en plaats van documentatie en vondsten</i>	Depot BAM Contactpersoon: mevr. B. Nilhamn Bethaniestraat 4 5211 LJ 's-Hertogenbosch
<i>Uitvoeringsperiode onderzoek</i>	week 44 en 45, 2013

1. Inleiding

1.1. Onderzoekskader

In opdracht van Akor Bouw BV heeft archeologisch onderzoeksbureau IDDS Archeologie van 29 oktober tot en met 7 november 2013 een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Schapenmarkt 17-21 in 's-Hertogenbosch. De aanleiding voor dit onderzoek is sloop van de bebouwing op het binnenterrein en de realisatie van nieuwbouw. Door de sloop wordt de ondergrond geroerd. Bij de nieuwbouw zullen bodemverstorende werkzaamheden plaatsvinden tot 0,80 m – mv en ter plaatse van een liftschacht tot circa 1,80 m - mv. Hierdoor is er een kans aanwezig dat eventueel aanwezige archeologische waarden verstoord dan wel vernietigd zullen worden. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente 's-Hertogenbosch maakt het plangebied immers deel uit van de middeleeuwse hoofdstructuur van 's-Hertogenbosch. Het is dan ook van belang de archeologische verwachting nader te toetsen en eventueel aan te treffen archeologische sporen (features) en vondsten in kaart te brengen.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2 (KNA; Centraal College van Deskundigen 2010) en conform het Programma van Eisen (PvE) dat voor dit onderzoek is opgesteld door de gemeente (Nijhof & Van Genabeek 2013). Het veldwerk is uitgevoerd door A.M.H.C. Koekkelkoren en A.L. Blonk (veldtechnici) en B.A. Corver (sr. KNA-archeoloog en projectleider).

Deze rapportage bevat de resultaten van het onderzoek.

1.2. Doel- en vraagstellingen van het onderzoek

Het doel van de archeologische opgraving is het inzicht verschaffen in de aanwezigheid van archeologische relicten in het plangebied. Om de doelstelling te realiseren dient op de volgende onderzoeksvragen een antwoord te worden gegeven:

Gebiedsgerichte vragen:

1. Zijn er sporen van de ambachten die vroeger zijn uitgevoerd binnen het plangebied aanwezig?
2. Kan de bouwgeschiedenis van beide panden worden verhelderd en nader worden genuanceerd?
3. Zijn er sporen aanwezig van voor de stichting van 's-Hertogenbosch?
4. Hoe is de bodemopbouw in het gebied?
5. Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
6. Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
7. Is er bebouwing aanwezig?

Onderzoeksvragen:

8. Op welke manier werd het achterterrein door de eeuwen heen gebruikt?
9. Zijn er archeologische resten van bebouwing in de ondergrond aanwezig? Indien dit het geval is:
  - a. Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?
  - b. Wat is de fasering van deze bebouwing?
  - c. Wat is de datering van (verschillende fases van) deze bebouwing?
  - d. Wat is de functie van deze bebouwing?
  - e. Wat is de relatie van deze bebouwing met de bebouwing aan de straatzijde?

10. Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten op het achterterrein? Zo ja:
  - a. Waaruit bestaan deze aanwijzingen?
  - b. Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven.
  - c. Wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur?
  - d. Is er afval aanwezig dat samen hangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja, waaruit bestaat dat afval?
11. Zijn er nog sporen van een messenmaker aanwezig?
  - a. Wat is de aard van deze sporen?
  - b. Is er sprake van een smidse?
  - c. Is er afval dat wijst op de aanwezigheid van een messenmaker?
12. Is er sprake van een stal op het achterterrein achter Schapenmarkt 23?
  - a. Zo ja, hoe kan dit gebruik aangetoond worden.
  - b. Is vast te stellen of dit een stal is voor het gebruik van paarden dan wel is hier een stadsboerderij gevestigd (aanwezigheid runderen)
13. Is de stadsmuur op het terrein aanwezig?
  - a. Is de ouderdom vast te stellen?
  - b. Is de opbouw vergelijkbaar met elders in de eerste stadsmuur?
14. Is er sprake van het gebruik als tuin van het achterterrein en zo ja hoe verhoudt zich dit tot de andere functies van het achterterrein door de eeuwen heen?
15. Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja:
  - a. Wat is de aard van de perceelsgrenzen?
  - b. Wat is de datering van de oudste perceelsgrenzen?
  - c. Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?
  - d. Waarop is de percelering georiënteerd?
16. Is er sprake van ophogingen op het terrein en zo ja:
  - a. In welke periode hebben de ophogingen plaats gevonden?
  - b. Waaruit bestaan de ophogingen?
  - c. Wat is de relatie tussen de ophogingen en de opdeling in percelen?
  - d. Wat is de relatie tussen de ophogingen en diverse loop- of leefniveaus?
17. Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten? Zo ja:
  - a. Wat is de datering van deze vondstcomplexen?
  - b. Aan welk perceel kunnen de vondstcomplexen worden toegeschreven?
  - c. Wat is de samenstelling van de vondstcomplexen?
  - d. Welke uitspraken kunnen er op basis van de vondstcomplexen worden gedaan over de status van de bewoners en over hun eet- en leefgewoontes?
18. Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?
19. Wat kan er worden gezegd over de natuurlijke ondergrond en het landschap voorafgaand aan de ontginning van het terrein?

1.3. Ligging van het plangebied

De ligging van het onderzochte gebied, oftewel het plangebied, is weergegeven in bijlage 1. Het plangebied betreft het binnenterrein van Schapenmarkt 17-21 en delen van achterterreinen van de voormalige huisnummers 13, 15 en 23. De exacte ligging en contouren van het plangebied zijn nader weergegeven in bijlage 3. Ten tijde van de start van het veldonderzoek was de bebouwing van het plangebied recent gesloopt tot het vloerniveau (Figuur 1).

Figuur 1: Het plangebied voorafgaand aan het veldwerk.

1.4. Werkwijze

In totaal is een oppervlak van 430 m² opgegraven, verdeeld over twee werkputten. Voor de ligging van de werkputten wordt verwezen naar bijlage 3. Werkput 1 meet ca. 9 x 19 m en bevindt zich in het westen van het plangebied. Werkput 2 meet 13 x 15 m en is in het oostelijke deel aangelegd. De maximale verstoringsdiepte betreft 0,8 m –mv. Er is over het gehele terrein één vlak aangelegd op 1 m –mv. Ter plekke van de toekomstige liftschacht in het zuidwesten van het plangebied zijn op meerdere niveaus sporen aangetroffen. Deze zijn vastgelegd in drie vlakken.¹ De liftschacht heeft een oppervlakte van ca. 4 x 7 m. Bij de aanleg van de vlakken is laagsgewijs verdiept.

Met de metaaldetector zijn de vlakken en het stort onderzocht. Sporen, ofwel features (F), zijn geheel afgewerkt voor zover dat voor de beantwoording van de onderzoeksvragen noodzakelijk was. Tevens is er een profiel aangelegd in de liftschacht (bijlage 14).

Het was niet mogelijk om meerdere profielen aan te leggen, doordat het plangebied volledig omgeven was met muurfunderingen. Op de locatie van de liftschacht is dus één profiel gedocumenteerd. Ook binnen het plangebied bestond het terrein alleen uit vloeren, funderingen en structuren. Hierdoor konden geen boringen gezet worden.

---

¹ In het PvE stond dat tot 1,80 m –mv gegraven zou worden. De ontgraving betrof echter 1,10 m –mv.

2. Regionale archeologische en cultuurlandschappelijke context

Binnen het plangebied is niet eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Wel is er een archeologische verwachting opgesteld in het Programma van Eisen aan de hand van regionale archeologische en cultuurlandschappelijke contexten. Onderstaande tekst, afkomstig uit het PVE, gaat hier dieper op in (Nijhof & Van Genabeek 2013).

2.1. Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken

De binnenstad van 's-Hertogenbosch is gelegen op een hoge oost-west lopende dekzandrug die doorsneden wordt door de riviertjes Dommel en Aa. Ter plaatse van de binnenstad zijn door de eroderende werking van de rivier stukken van de zandrug verdwenen waardoor een reliëfrijk landschap is ontstaan van hoge droge zandkoppen en moerassige laagten waarin zich veen heeft gevormd. Op de zandkop heeft in prehistorische tijden verstuiving plaats gevonden waardoor het oorspronkelijke oppervlak plaatselijk wordt afgedekt. Zowel in het dekzand als in de overstuivingslaag heeft zich een podzolprofiel gevormd. Het onderzoeksterrein is gelegen op de helling van een zandkop. Hier kunnen resten natuurlijke waterafvoer (in zuidelijke richting) worden verwacht.

2.2. Cultuurlandschappelijke, historisch-geografische en bouwhistorische kenmerken

De stad 's-Hertogenbosch werd aan het eind van de 12^e eeuw gesticht op het hoogste deel van een langgerekte oost-west lopende dekzandrug. Hier werd de dekzandrug doorsneden door de riviertjes de Aa en de Dommel. De stad werd in het eerste kwart van de 13^e eeuw ommuurd. Al kort na de aanleg van de eerste muur bleek het omsloten gebied te klein te zijn. Aan de uitvalswegen buiten de muur werd al vrij snel gebouwd (eerste helft 13^e eeuw). Plaatselijk bevinden zich hier gedeelten van de dekzandrug doorsneden door al dan niet natuurlijke waterlopen (Diezetakken). De lagere gedeelten werden eerst opgehoogd en werden daarna pas in gebruik genomen. Rond 1300 begon men met de aanleg van de tweede stadsmuur. Rond 1350 lijkt deze muur voltooid te zijn.

Het huis op Schapenmarkt 19 is genaamd 'De Vergulde Emmer', en dateert uit 1547. In 1552 woonden hier volgens het belastingregister een lakensnijder met de naam Jan Everits en een kleermaker met de naam Jeronimus Lambers (Craane 2013 in prep.). Volgens de haardstedentelling bevonden er zich vier schouwen binnen het pand. Door een ingrijpende verbouwing in de 19^e eeuw is de locatie van deze schouwen niet met zekerheid te situeren. De oude kelder, die nog steeds behouden is aan de voorzijde van het pand, doet vermoeden dat er vroeger sprake is geweest van een voor- en achterhuis. Deze kelder heeft een 15^e eeuwse tongewelf en een oudere linker zijmuur. De smallere achterkelder is jonger. De kelder was vanaf de straat en vanaf het binnenterrein toegankelijk. Bij het bombardement van 's-Hertogenbosch in 1601 is het dak, het gespan en de gevel beschadigd. 17e en 18e eeuwse afbeeldingen geven een pand weer van twee bouwlagen met kap. De vermoedelijk 16e eeuwse trapgevel bezat een hoge pui met luifel, twee kruisvensters op de eerste verdieping en één in de top. De vensters waren voorzien van ontlastingsbogen (van Drunen 2006, 309).

Het huis op Schapenmarkt 17 is genaamd 'De Vergulde Sleutel' en dateert uit 1511. Volgens Mosmans (1973) was hier in de achttiende eeuw een pruikmakerij en een barbier gevestigd. In 1552 woonde hier volgens het belastingregister een messenmaker met de naam Marten Wouters (Craane 2013 in prep.). "Hij oefende zijn beroep uit in het pand want hij moest betalen voor drie schouwen en twee smidsen. Aan het einde van de 16^e eeuw wordt het klooster Mariëndonk bezitter van het pand. Het gehele pand was onderkelderd en uit bouwtekeningen valt op te maken dat er sprake was van een voor- en achterhuis alleen zonder tussenmuur. Het pand is op dezelfde manier beschadigd als Schapenmarkt 19 tijdens het bombardement van 1601. 17e eeuwse schilderijen geven een gebouw weer van drie bouwlagen met kap. De gevel is identiek aan die van het belendende pand" (van Drunen 2006, 308-309). Ondanks dat deze twee panden vroeger afzonderlijke huizen waren vormen deze twee momenteel één geheel.

Figuur 2: Schapenmarkt 17 (rechts) en 19 (links). Foto bewerking van P. Kriele, 17 maart 2013.

Het oorspronkelijke huis Schapenmarkt 13/15 genaamd 'Het Gulden Vlies' is in 1967 volledig gesloopt. Op basis van historische gegevens is bekend dat vanaf de 16e tot in de 18e eeuw hier apothekers gewoond hebben. Ook heeft er een goudsmid in het derde kwart van de 16^e eeuw gewoond. Duidelijk is ook dat het pand of een deel van het pand werd onderverhuurd. In 1553 blijkt de huurder voor vijf schouwen te worden aangeslagen. Ongetwijfeld hangt dit samen met het beroep dat deze huurder uitoefent.

2.3. Regionale archeologische context

Binnen het onderzoeksgebied heeft tot op heden geen archeologisch onderzoek plaats gevonden. Circa 40 meter ten noordwesten van het te onderzoeken achterterrein is het Minderbroedersklooster gelegen. Dit klooster was het oudste klooster van de stad en het enige binnen de eerste stadsomwalling. Het klooster is gesticht op een terrein oorspronkelijk in eigendom van de hertog. Het is circa 1228 gesticht. Het klooster liep vanaf de Pensmarkt tot aan de stadsmuur. Uit het onderzoek is gebleken dat voorafgaand aan het klooster zich hier een waterloop bevond, waarvan de oriëntatie niet geheel duidelijk is. De stadsmuur ter plaatse was grotendeels opgebouwd uit tufsteen. Voor de grondbogen was baksteen toegepast. De constructie bestaat uit kolommen (poeren) waartussen grondbogen aanwezig waren. De datering van de aanleg van de muur is op dit terrein niet bepaald maar lijkt mogelijk wat jonger dan in de directe omgeving. Het is niet uitgesloten dat het Hertogelijk gebied oorspronkelijk een eigen begrenzing heeft gehad en dat deze langer heeft bestaan. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor de relatief jongere datering van dit gedeelte van de stadsmuur.

Op circa 50 meter ten zuiden van het plangebied is, aan de Schapenmarkt, de oorspronkelijke Jodenpoort in de eerste stadsmuur aanwezig. Deze poort, ook wel Onze Lieve Vrouwepoort of Antwerpsepoort genoemd, is in 1997 deels onderzocht. Het betreft hier een poort met aan weerszijden tweehoefijzervormige torens.

Op basis van gegevens elders in de stad moet aangenomen worden dat de oudste bebouwing langs de Schapenmarkt teruggaat tot mogelijk het einde van de twaalfde eeuw. Van de bouwgeschiedenis van de thans bestaande huizen is relatief weinig bekend. In de panden heeft geen uitgebreid bouwhistorisch onderzoek plaats gevonden. De gegevens (zie hierboven) berusten op waarnemingen en bestudering van oudere bouwtekeningen.

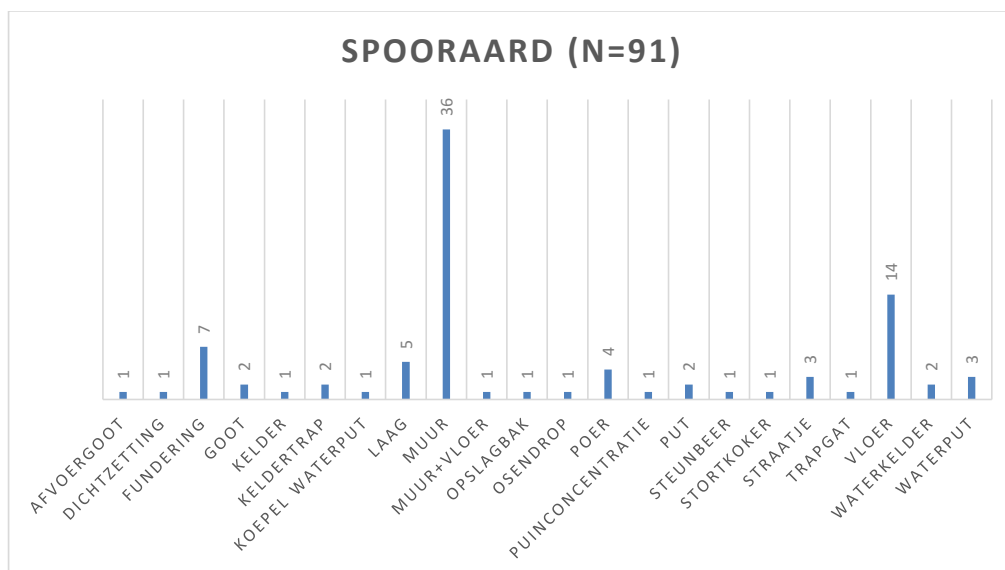

Daar de huidige bebouwing in het plangebied aanwezig is sinds het begin van de zestiende eeuw, is er binnen het plangebied nog niet eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd (Nijhof & Van Genabeek 2013). Het plangebied is gelegen binnen de oude stadskern van 's-Hertogenbosch dat is aangemerkt als terrein van hoge archeologische waarde (monumentnummer 16796, CMA-nr. 45C-018).

3. Het onderzoek – inleiding

In totaal zijn 91 sporen aangetroffen en geregistreerd. Het gaat om resten van vloeren, funderingen, muren, poeren, een straatje, (afvoer)goten, (water)putten, een kelder, trapgat, gewelf en een steunbeer (Figuur 3). De meest belangwekkende structuren zijn de resten van een metaalgieterij met zwaar gefundeerde vloerstructuren, twee waterputten en kelders. De resten dateren uit de 16^e tot 20^e eeuw.

Figuur 3: Diagram met de verdeling van de spoorraad op basis van aantallen.

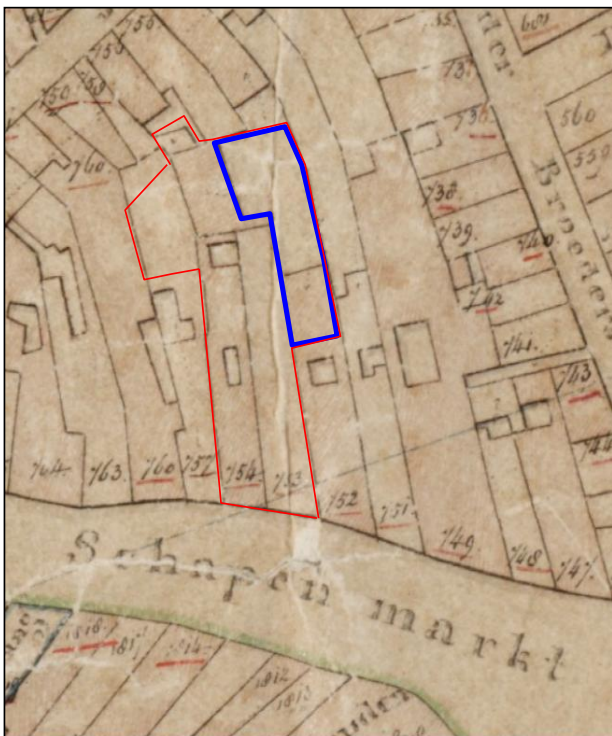
Het onderzoek heeft geen fysisch geografische informatie opgeleverd, omdat de graafwerkzaamheden nergens hebben gereikt tot in de natuurlijke ondergrond.

In de volgende hoofdstukken worden de resultaten besproken per perceel. Dit betreft Schapenmarkt 13-15 (hoofdstuk 4), 17 (hoofdstuk 5), 19 (hoofdstuk 6) en 23 (hoofdstuk 7). Eerst wordt er in gegaan op de bouwhistorie en bewoningsgeschiedenis aan de hand van Sasse van Ysselt (1911) en Van Drunen (2006). De eerste is een verhandeling over huizen in 's-Hertogenbosch tussen 1500 en 1810. Het tweede boek gaat over de bouwhistorie van 's-Hertogenbosch binnen de eerste omwalling. Vervolgens worden de archeologische resultaten besproken. Voor kaartmateriaal wordt regelmatig verwezen naar de bijlagen 5 en 6. In hoofdstuk 8 worden de vondsten besproken en in hoofdstuk 9 volgt de interpretatie en conclusie aan de hand van alle beschikbare informatie.

4. Schapenmarkt 13 en 15 ('t Gulden Vlies')

4.1. Bouwhistorie en geschiedenis

Van Schapenmarkt 13 en 15 is alleen een deel van het achterterrein archeologisch onderzocht (Figuur 4). Huisnummers 13 en 15 stonden lange tijd bekend als 't Gulden Vlies'.

Figuur 4: Achterterrein van Schapenmarkt 13 en 15 in blauw weergegeven op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (bron: watwaswaar.nl). Het noorden is rechts.

In het boek van Sasse van Ysselt (1911) wordt de bewoningsgeschiedenis van het pand genoemd (zie ook Tabel 1). Onderstaande tekst is hieruit afkomstig.

Het huis behoorde in de 15e eeuw eerst aan Laureyns van Rode toe en daarna aan Jan Ghyssele.

In 1469 was het eigendom van Peter Colen en in 25 Juni 1527 werd het verkocht aan mr. Jan Lombaerts Junior, pensionaris en secretaris van 's-Hertogenbosch.

De heer A. van Drunen (2006) schreef het volgende over het huis: In het cijnsboek² van 1520 wordt als breedte van het perceel 21 voet (= 6,02 m) aangegeven. Dit is gelijk aan de huidige breedte inclusief beide zijmuren. In 1527 wordt het pand, dat zich achterwaarts uitstrekte tot aan de straat 'lopende achter de kerk der Minderbroeders', verkocht. Bezitter wordt de pensionaris en secretaris van de stad, mr. Jan Lombaerts. Zijn kinderen verkopen het in 1538 aan de apotheker Cornelis die Lu. Het heette toen reeds *Int gulden vlies*. Vanaf die tijd is het pand tot in de 18e eeuw in handen van

² Boek of register waarin per cijnsgoed (perceel of gebouw) de verschuldigde cijns ofwel betaling werd vastgelegd alsmede de naam van de cijnsplichtige en de betaaldag. Dit bedrag moest jaarlijks aan de grondheer worden betaald.

een apotheker, met uitzondering van het derde kwart van de 16e eeuw als de goudsmid Pauwels vander Keer bezitter is. Het wordt onderverhuurd, zo blijkt uit de haardentelling van 1553, waarbij de huurder voor vijf schouwen wordt aangeslagen.

Op 3 maart 1590 werd het van de erfgenamen van de apotheker en van diens huisvrouw Johanna van Goirle Henricksdr gekocht door mr. Johan van Wamel, die eveneens apotheker was. Deze huwde eerst met Elisabeth Comans Servaasdochter en later met Aelken Janssen en had van beide vrouwen kinderen. Een van hen, zijnde mr. Johan van Wamel, die ook apotheker was, erfde het huis in 1603.

Weer een andere Johan van Wamel, vermoedelijk de zoon van de apotheker, was geneesheer. Van zijn vader erfde hij het huis *het Gulden Vlies*. Op 28 januari 1705 overleed hij. Zijn vrouw, Maria Fey, erfde het huis en verkocht het op 23 Augustus 1706 aan Lambertus van Balen, apotheker te 's-Hertogenbosch. Francis van Balen, koopman te Udenhout, erfde het van Lambertus van Balen. Hij verkocht het weer op 18 Mei 1773 aan de horlogemaker Leonardus van Doorn. Diens kinderen verkochten het in 1796 weer aan Ida Rossums. Hendricus Gerardus Pels Janszoon, koopman, ook wonende aldaar, verkocht het in 1837 aan Agnes Johanna, Maria Antonia en Johanna Cornelia Francisca de Leeuw, winkeliersters, allen ook wonende aldaar en daarna is het eigendom van mr. Louis Gerrits, lid van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant (Sasse van Ysselt 1911, 493 - 496).

Schapevmarkt 13 en 15 ('t Gulden Vlies')

jaar	eigenaar / bewoner	beroep	opmerking
15 ^e eeuw	Laureyns van Rode		
15 ^e eeuw	Jan Ghyselen		
1469	Peter Colen		
1527	Jan Lombaerts	pensionaris en secretaris	
1538	Cornelis die Lu Dirckszn	apotheker	't Gulden Vlies'
1590	Johan van Wamel	apotheker	
3 ^e kwart 16 ^e eeuw	Pauwels vander Keer	goudsmid	
1603	Johan van Wamel	apotheker	(zoon)
1706	Lambertus van Balen	apotheker	
	Francis van Balen	koopman	(zoon)
1773	Leonardus van Doorn	horlogemaker	
1796	Ida Rossums		
	Hendricus Gerardus Pels Janszoon	koopman	
1837	Agnes Johanna Maria Antonia Johanna Cornelia Francisca de Leeuw	winkeliersters	
	Louis Gerrits	lid van Gedeputeerde Staten	

Tabel 1: Bewoningsgeschiedenis van Schapevmarkt 13 en 15.

Op het schilderij van A. van Beerstraten staat aan de rechter zijkant in het voorhuis een schoorsteen aangegeven. Er was echter, gezien een bouwtekening uit 1904, ook een brandmuur aanwezig. Deze verdeelde het pand in een voor- en achterhuis. Beide waren voorzien van een kelder. Beide zijmuren behoorden tot het pand. In 1967 is het pand geheel gesloopt (Van Drunen 2006, 307-308).

4.2. Noordelijke perceelsmuur

Op de grens van het plangebied is de perceelsmuur aanwezig. Mogelijk bestaat de fundering uit twee delen (F45 en F83). Het is de bestaande muur van het pand van huisnummer 13. De bakstenen zijn oranje en meten 22 x 11 x 5,5 cm. De datering ligt vermoedelijk in de 15^e eeuw op basis van de bewoningsgeschiedenis. Mogelijk kan het gebouw nog ouder zijn.

4.3. Verstoring

Direct achter de, nog bestaande, hoofdbebouwing is een rechthoekige verstoring aanwezig. De verstoring heeft de breedte van het perceel en een lengte van circa 3,5 m. De verstoring bevindt zich binnen een bruine, siltige zandcontext met baksteenresten. De verstoring zelf bestaat uit met name cement en mortelresten en enkele baksteenresten. De verstoring kan gerelateerd worden met de sloop in 1967. Op basis van de vorm en textuur van de verstoring kan gezegd worden dat op deze locatie bebouwing gestaan heeft die tegen de hoofdbebouwing stond of daar onderdeel van uitmaakte. Dit beeld komt ook overeen met de kadasterkaart van 1811-32, waarop deze bebouwing te zien is (Bijlage 5). In verband met de beperkte verstoringsdiepte kon niet geverifieerd worden of ter plaatse sprake is van een kelder. Die kans is groot gezien de beschrijving van Van Drunen (paragraaf 4.1.).

4.4. Waterput F22

Ongeveer halverwege het plangebied is een waterput aanwezig (F22 (wand) en F72 (koepel)). De bakstenen put heeft een diameter van 1,50 m. Het bevat nog een koepel. De top bevindt zich op 5,67 m NAP. De bakstenen van de put zijn paarsrood van kleur, met kalkmortel gevoegd en meten 18 x 8,5 x 4 cm (ijsselstenen). Tien baksteenlagen meten 56 cm. De bakstenen van de koepel zijn oranje van kleur en flink groter: 22 x 10 x 6 cm. Deze bakstenen zijn mogelijk secundair gebruikt, omdat de grootte verschilt met de bakstenen van put zelf. De diepte van de put, vanaf de koepel tot aan de bodem, is 4,60 m (bodem = 1,07 m NAP). De put is waterdragend. Het (grond)waterniveau bevindt zich op 2,47 m NAP. In de koepel zijn twee gresbuizen aangesloten. Deze zijn afkomstig van het nabijgelegen noordelijke pand. De waterput had van oorsprong een watervoorzienende functie en hoorde zeer waarschijnlijk bij 't Gulden Vlies'. De exacte datering is echter niet vast te stellen. Nadat de waterput zijn functie als zodanig was kwijtgeraakt, is deze in latere instantie gebruikt voor waterafvoer. De gresbuizen zijn ergens in de 20e eeuw in een nieuwe koepel aangelegd.

Eén van de gresbuizen komt van de noordelijke zijgevel. De gresbuis bij deze gevel is vastgezet met een rechthoekige bakstenen structuur van 1,05 m x 0,60 m (F21). De afmetingen van de bakstenen zijn 21 x 10 x 6 cm. De structuur diende vermoedelijk als overstort van regenwater dat middels de gresbuizen richting waterput afgevoerd werd.

4.5. Zware funderingen

Onder de gele plavuizen van vloer F5 ligt beton en daar onder is een bakstenen vloer aanwezig met baksteenafmetingen van 21,5 x 10 x 5 cm (roze bakstenen met cement). Hier is niet verder verdiept, maar bij het voorboren voor de heipalen bleek de dikte van de vloer 61 cm te zijn. Het gaat dus om een zwaar gefundeerde vloer.

Achterin het perceel, ten noorden van de moderne vloer F5, zijn twee zware funderingen aangetroffen (F2 en F4). Beide funderingen hebben elementen die gekoppeld kunnen worden aan nijverheid. Het gaat om rechthoekige funderingen van respectievelijk 3,5 x 2 m en 3 x 2,5 m, opgebouwd uit bakstenen van 21 x 10 x 5,5 cm. De dikte betreft zeven baksteenlagen (circa 50 cm).

Spoor F2 heeft zes versnijdingen. Opvallend is dat aan de buitenzijde van deze versnijdingen veel harde kalkmortel zat, terwijl het niet lijkt alsof deze bakstenen secundair gebruikt zijn. De reden van de mortel aan de buitenzijde is daarom onduidelijk. In de bovenzijde heeft de fundering drie rechthoekige uitsparingen (Figuur 5). Het gaat om één lange (2,5 m) en twee korte uitsparingen (0,75 en 1,50 m), die parallel aan elkaar liggen. De breedte is voor alle drie gelijk, namelijk 30 cm (anderhalfsteens) en de diepte is 12 cm. Bij het ter plaatse verdiepen van de funderingen zijn restanten slakmateriaal en houtskool aangetroffen. Onder een mortellaag tussen de vloer en de muur van het belendende perceel bleek de fundering door te lopen in noordelijke richting en dus groter te zijn. Bij het vrij graven van de fundering is een verweerd vogelbotje aangetroffen (vnr. 3).

Fundering F4 heeft één uitsparing (Figuur 6). Deze bevindt zich in het midden van de fundering en grenst aan de zuidkant ervan. Anders dan F2 is de uitsparing dieper (38 cm) en breder (50 cm) en loopt aan de zuidzijde schuin naar onder. Op het oppervlak van de schuine wand is deels nog een

mortellaag aanwezig. Ook hier zijn restanten slakmateriaal aangetroffen. Aan de wanden van de uitsparing zijn met een duidelijke begrenzing sporen van steen- of houtskool aanwezig (Figuur 9). Mogelijk diende de uitsparing als steenkoolopslag. Onderaan is er één versnijding. Daaronder is een laag van 5 cm schoon zand als funderingslaag aangebracht.

De zwaarte van de funderingen en het baksteenformaat komen overeen met de fundering onder F5. Mogelijk hebben op de funderingen machines gestaan. Uit de insteek van F2 is alleen een vogelbotje afkomstig. De bakstenen hebben een datering van eind 19^e eeuw. De vloeren zijn in situ behouden.

Opmerking [SM1]: Verwijzingen toevoegen via kruisverwijzing. Klopt deze nog?

Figuur 5: Vloer F2 met drie uitsparingen, waarvan twee leeggehaald.

Figuur 6: Uitsparing met schuine zijde van vloer F4.

4.6. Metaalgieterij en aanverwante structuren

In het naar het zuiden uitstekende deel van het perceel, achter de achtermuur van Schapenmarkt 17 (F42), zijn sporen van een metaalgieterij aangetroffen (bijlage 4). Het gaat om een bijna rechthoekige bakstenen structuur van 3,5 x 1 m (F20, F23-F26). De zuidelijke helft van de structuur bestaat uit een massief bakstenen fundering (F20) en de noordelijke helft uit een open, verlaagde ruimte met een bakstenen vloertje (F23 en F24). Op de grens van beide delen, in het midden, is een gietgoot met kromming aanwezig van een hard, cementachtig materiaal (Figuur 9d). Het heeft een lengte van circa 40 cm en een breedte van 5 cm. Zowel de goot als de bakstenen hieromheen (F24, 21 x 10 x 5 cm) zijn door de hitte zwart geblakerd. De goot eindigt met een verval van circa 30 cm in de open ruimte. Deze ruimte is 1 m lang en heeft een breedte die varieert van 40 cm bij de goot tot 65 cm bij het einde van de ruimte. De ruimte is dus niet rechthoekig, maar loopt taps toe bij de goot. De westwand van de ruimte is éénsteens dik en de oostwand is halfsteens. De binnenkant van de ruimte, met name de vloer (F23, 22 x 11,5 x 4 cm), is zwart geblakerd. In de noordoostelijke hoek van de vloer is een ronde uitsparing met een diameter van circa 30 cm met daaronder een tweede bakstenen vloer. Deze vloer is hier ook zwartgeblakerd. Op de vloer lag een los fragment plavuís.

De beschreven ruimte is waar het metaal voorwerp werd gegoten. Het vloeibare metaal kwam van de hoger gelegen plek die goed gefundeerd moest zijn vanwege het zware gewicht van het vloeibare metaal en de gietbenodigdheden. Twee metalen (ijzeren?) pinnen in de fundering met een onderlinge afstand van 1,25 m dienden mogelijk als onderdeel van steunen, waarin een smeltkroes hing.

Figuur 7 (boven): Fundering en gietruimte. Figuur 8 (onder): Gietruimte met uitsparing in de vloer en goot.

a. b.
c. d.

Figuur 9: a: Dikte van de fundering, b: Gietgoot van boven gezien, c: Plavuizen goot bij gieterij, F26, d: Deel van de zwarte, cementachtige gietgoot (vnr. 10). Met pijlen is de stroomrichting aangegeven, e: Metalen pinnen.

e.

Het is onbekend welk soort metaal hier gegoten is. De datering van de gieterij is op basis van de bakstenen eind 19^e eeuw, net als de zware funderingen F2 en F4. Het type baksteen en het formaat van de bakstenen komen redelijk overeen met de fundering van de gieterijvloeren F2 en F4 (21 x 10 x 5 cm (F23) tegenover 21,5 x 10 x 5 cm (F2 en F4), zie paragraaf 3.5.2.).

Van de gieterij is alleen een vlaktekening gemaakt. Een doorsnede kon niet gemaakt worden, doordat de grond naast de gieterij ondoordringbaar was (baksteen).

Direct aan de noordzijde van de gieterij grenzend zijn een muurtje (F25) en een klein vloertje of gootje aanwezig (80 x 30 cm, F26, Figuur 9c). In noordelijke richting duikt het gootje wat naar beneden. Het is onduidelijk of dit intentioneel is of dat het weggezakt is. Dit gootje bestaat uit plavuizen en bakstenen, om en om gelegd. De plavuizen meten 21 x 21 x 3,5 cm. De kleur is grauw grijs (secundair verbrand), hetgeen doet vermoeden dat het ter plaatse verbrand is en direct verband houdt met de gieterij.

De zuidzijde van de gieterij is koud tegen F6 aangezet. Deze muur (F6) hoort waarschijnlijk bij een gebouw op het perceel van Schapenmarkt 19. Het restant van een muur aan de oostzijde van de gieterij (F78) heeft waarschijnlijk dezelfde datering als de gieterij zelf.

Samenvattend kan gesteld worden dat er een gieterij met vloer aangetroffen is. De zware funderingen zijn vermoedelijk gelijktijdig aan de gieterij en maken er mogelijk onderdeel van uit. Helaas is er geen historische informatie over de gieterij terug te vinden. Gezien de relatief jonge datering van de gieterij kan er geen verband bestaan met de goudsmid uit de 16^e eeuw op dit perceel. Op basis van baksteenformaten dateert de gieterij uit het einde van de 19^e eeuw, toen in het pand enkele winkeliersters of een lid van Gedeputeerde Staten gevestigd waren. Met beide kan geen concrete relatie gelegd worden.

4.7. Afvoergoot

In het brede deel van het perceel bevindt zich, parallel aan de perceelsscheiding en tussen de vloer F5 en de vloeren F1, F2 en F4, een goot (F17 en F14). Er kan geen verband worden vastgesteld tussen de goot en de vloeren. De bovenkant van de goot komt ongeveer overeen met de bovenkant van de vloeren. De goot eindigt geheel achterin het perceel, bij het belendende pand, bij een (sub)recente bakstenen put met ijzeren traliwerk. Het andere uiteinde is verstoord.

De goot is 11 m lang, 70 cm breed en 29 cm hoog en is opgebouwd uit oranje bakstenen van 22 x 10 x 6 cm. De bodem van de goot bestaat uit plavuizen van 20 x 20 cm, gevoegd met (portland)cement. De bovenkant is met bakstenen afgedekt. Het oostelijke deel heeft een gresbuis in de goot.

De goot heeft halverwege een aansluiting van een gresbuis. Deze gresbuis komt vanaf het belendende perceel aan de noordkant en diende vermoedelijk nog tot in de 20^e eeuw voor de afvoer van hemelwater, afkomstig van verschillende panden binnen het terrein. Vermoedelijk betreft de primaire functie van de goot die van riool. In de goot is een kies gevonden van schaaap of geit (vnr. 4). Het riool kan dateren in de 19^e eeuw en mogelijk gelijktijdig zijn met de zware funderingen F2 en F4.

Figuur 10: Afvoergoot, F17.

4.7. Moderne vloeren

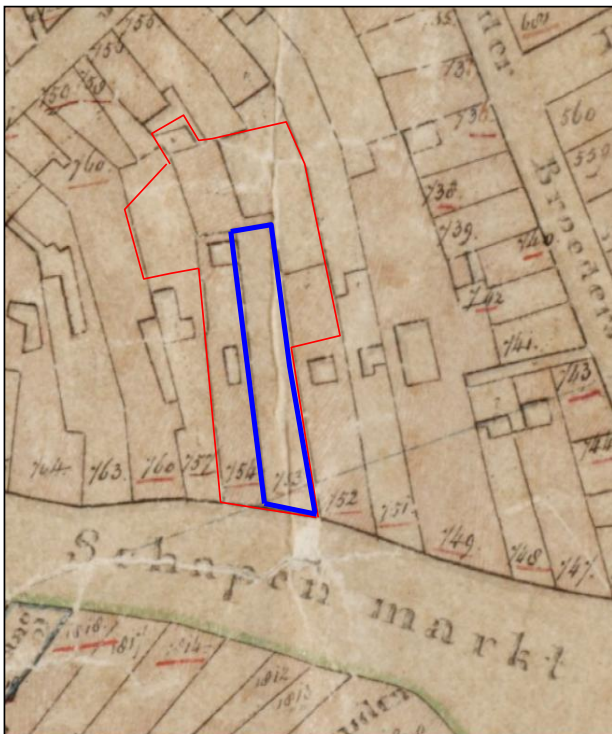
Achterin het perceel zijn resten van een moderne, 20^e eeuwse vloer aanwezig met machinaal vervaardigde plavuizen met een gele kleur en het formaat 14,2 x 14,2 x 3 cm (F5). Deze zijn diagonaal gelegd. De vloer hoorde bij de recent gesloopte bebouwing en bevindt zich eveneens in de noordwesthoek van het plangebied (F1). Die vloer meet ongeveer 1,50 x 1,50 m en wordt begrensd door één muur aan de noordzijde (F77) en één aan de zuidzijde van de vloer (F76). Op de vloer F1 lag een donkere zandlaag. De vloer F1 met de muren F76 en F77 lijken koud tegen de zware fundering F2 te zijn gezet.

Ook de vloeren F13 en F15 zijn recente vloeren, gesitueerd aan de ten oosten van fundering F4. Ze liggen op de relatief jonge sporen, zoals het riool F17.

5. Schapenmarkt 17 ('De Vergulde Sleutel')

5.1. Bouwhistorie en geschiedenis

Dit perceel is langwerpig (Figuur 11) en het pand wordt in 1511 'De vergulde Slotel' genoemd (Tabel 2).

Figuur 11: Perceel van Schapenmarkt 17. Het noorden is rechts.

Van Drunen (2006) schreef het volgende over het huis. *Het pand vormde samen met het linker buurpand (Schapenmarkt 19) een 35 voet (= 10,04 m) breed perceel, dat in 1520 al verdeeld is onder twee bezitters. Het onderhavige pand behoorde aan Wouters de messenmaker, die de helft van het totale cijnsbedrag moest betalen. De opgegeven breedte komt overeen met de huidige breedte van de twee percelen met inbegrip van de twee buitenste zijmuren. In het cijnsboek van 1573 staat echter een breedte van 27 voet (= 7,74 m) aangegeven. De reden van deze versmalling is niet duidelijk. Uit een haardentelling blijkt dat de messenmaker Maarten Wouters als bezitter moest betalen voor drie schouwen en twee smidsen. Hij oefende zijn beroep kennelijk in het pand uit, als opvolger van zijn vader. Aan het eind van de 16^e eeuw wordt het klooster Mariëndonk bezitter van het pand (Sasse van Ysselt 1911, pag. 149, 494).*

Het gehele pand was onderkelderd. De kelder was toegankelijk vanaf de straat en het achtererf. Uit bouwtekeningen valt af te lezen dat het pand onderverdeeld was in een voor- en achtergedeelte, echter zonder tussenmuur. De rechter zijmuur stond volgens de bouwtekeningen koud tegen die van het buurpand aangebouwd (Van Drunen 2006, pag. 308-309).

Schapenmarkt 17 ('De Vergulde Sleutel')			
jaar	bewoner / eigenaar	beroep	opmerking
16 ^e eeuw	Wouter	messenmaker	-
16 ^e eeuw	Maarten Wouters	messenmaker, smid	-
eind 16 ^e eeuw	Klooster Mariëndonk	-	-
<i>Schapenmarkt B 304 (?)</i>			
1865	H.F. Cordeweener	koopman in manufacturen	-
1875	H.F. Cordeweener	koopman in manufacturen	-
<i>Schapenmarkt B 328 (1880)</i>			
1881	A.F. Vincent	koopman	firma H.F. Cordeweener
1908	A. Vincent	manufacturier	
<i>Schapenmarkt 17 (1909)</i>			
1910	A. Vincent	manufacturier	firma H.F. Cordeweener
1928	A.J. van der Vlucht	-	-
1936	J. van de Laar & Zn.	-	woninginrichting
1943	J. van de Laar en Zn.	-	woninginrichting, stoffeerderij

Tabel 2: Bewoningsgeschiedenis Schapenmarkt 17.

5.2. Muurfundering F42

In het westen van dit perceel is een muurfundering (F42) aangetroffen. Er resteren nog drie baksteenlagen van de muurfundering, met een hoogte van 18 cm. In het zuidelijke deel is onderaan een versnijding aanwezig. De muur is verzakt en helt sterk naar het westen. Het is de achtergevel van het pand en betreft een éénsteens muurfundering van 3,80 m lang en 30 cm breed. De muur staat haaks op de perceelsindeling en grenst niet aan andere funderingen. De breedte komt min of meer overeen met de breedte van het perceel aan de zuidzijde. Tezamen is dit 7,80 m, hetgeen zo goed als overeen komt met de gegevens van Van Drunen uit het cijnsboek van 1573. De oranje bakstenen hebben echter een klein formaat (16 x 12 x 5 cm) wat er op zou kunnen duiden dat deze muur een jongere datering heeft dan 16^e eeuw (Berends 1989). De fundering behoort zeer waarschijnlijk bij de achtergevel zoals die staat weergegeven op het minuutplan uit de 19^e eeuw (Bijlage 5).

5.3. Grote kelder

Bij het ontgraven van dit perceel is een grote kelder aangetroffen. Deze kelder bevindt zich direct achter de huidige hoofdbouw en diens nog aanwezige 15^e/16^e eeuwse kelder. De noordgrens van de grote kelder is de eveneens in de 16^e eeuw al bestaande noordgevel (F28), welke is gebouwd van bakstenen van 23 x 11 x 4,5 cm. De zuidelijke gevel van de kelder is F35, een muur met bakstenen van 20 x 10,5 x 5 cm, die gelijktijdig met de onderliggende fundering (F69) opgebouwd is. Dit formaat geeft aan dat deze muur waarschijnlijk jonger is dan de noordgevel. Dit wordt ondersteund door het feit dat de muur koud tegen de achtergevel is (F46) gezet. Hierdoor ontstaat het beeld dat het samen met het zuidelijke, aangrenzende pand één groot pand betrof en dat later, waarschijnlijk in 1520, het pand in tweeën is gesplitst. Toen is in het noordelijke pand (Schapenmarkt 17) de kelder ingekast. De westzijde van de kelder is de dan al bestaande achtergevel van zowel Schapenmarkt 17 als Schapenmarkt 19 (F46). De kelder van Schapenmarkt 17 heeft een uiteindelijke afmeting van 12,5 x 4,5 m.

De kelder is niet volledig uitgegraven, omdat deze dieper ligt dan de verstoringsdiepte. De aanzet van het tongewelf is aan de lange zijden nog zichtbaar. De binnenwanden en het gewelf zijn bepleisterd met kalkmortel. De vloer bestaat uit rood- en grijsbakkende plavuizen van 22,5 x 22,5 x 3,5 cm (F43), die op een 10 cm dikke laag lichtgeel zand gefundeerd zijn. Onder het zand bevindt zich een donkere zandlaag met (baksteen)puinresten.

Direct achter de nog bestaande hoofdbouw is de kelder wat smaller. Dit komt omdat hier halverwege de breedte van de kelder een draagmuur (F58) aanwezig is (baksteenformaat 23 x 11 x 5

cm). De breedte van de kelder is hier ca. 2,50 m. De muur F58 is waarschijnlijk opgemetseld toen de kelder werd gebouwd.. Deze muur is tegen F69 (de fundering onder de zuidelijke gevel van de kelder F35) aan gebouwd. De muur is bijna 2 m lang, 40 cm breed en 1,50 m hoog. De muur is wel, net als de kelder, bepleisterd. Aangezien de pleistersoort van de muur en de kelder gelijk is, is het geheel aan muurwerk na het opmetselen van de muur in een keer bepleisterd.

5.3.1. Keldertrap

Op het achtererf is de toegangstrap tot de kelder aanwezig (F41, Figuur 9). De trap bestaat uit vier treden, opgebouwd uit oranje bakstenen van 22,5 x 10,5 x 4 cm. De diepte van de treden is 20 cm. De hoogtes van de traptreden bedragen van boven naar beneden 26, 22, 24 en 21 cm. Tussen de keldervloer en de eerste traptrede is een halfsteens brede kleine verhoging van 3 cm aanwezig. Opvallend is de mortellaag die op de onderste helft van de onderste trede aanwezig is. Vermoedelijk hebben hier wandtegels tegenaan gezeten.

5.3.2. (Opslag)bakken

De trap afdalende bevindt zich aan de linkerzijde, oftewel in de noordwesthoek van de kelder, een door bakstenen gemaakte onderverdeling van in ieder geval twee bakken (F40). Het is een halfsteense structuur van grijsoranje ijsselstenen van 17 x 8 x 4,5 cm met een hoogte van 60 cm. In oostelijke richting is de begrenzing onbekend, omdat hier niet verder gegraven is. Mogelijk gaat het vak door langs de gehele noordwand van de kelder. De bak in de hoek is 60 x 60 cm. De bakken zijn dichtgegooid met baksteenpuin en stukken keldergewelf. Dergelijke bakken bestaan ook in de aanwezige kelders onder huisnummer 17 en 19 (bijlage 13), welke vermoedelijk uit minstens de 16^e eeuw dateren. De functie ervan is onduidelijk. Mogelijk betreft het een indeling voor de opslag van goederen als steenkool of zijn het pekelbakken.

Figuur 12: Noordwestdeel van de grote kelder.

5.3.3. Stortkoker

Circa 1,5 m achter de draagmuur (F58) is in de zuidelijke kelder muur, ter hoogte van de aanzet van het gewelf, een kleine, rechthoekige bakstenen opening aangetroffen (F73, Figuur 10). Deze opening is 20 cm breed en heeft een schuine zijde richting de kelder. De schuine zijde is een met cementmortel besmeerde bakstenen laag. De opening is van een stortkoker. De schuine zijde diende als glijgoot vanaf de bovenliggende ruimte om bijvoorbeeld de kelder te bevoorraden met steenkool of turf. Resten steenkool of turf zijn echter niet aangetroffen. Op een later moment is de opening afgesloten (dichtzetting F74). Dit is duidelijk zichtbaar, doordat hiervoor een andere baksteensoort gebruikt is met veel mortelresten (secundair gebruikt).

Figuur 13: Zuidoosthoek van de grote kelder. Rechts de draagmuur (F58) met daarachter een vloer (F57). Ter plekke van de jalons ligt de met puin gevulde kelder. De inzet geeft de glijgoot weer (F73) met in rood de dichtzetting (F74).

5.4. Vloer

Grenzend aan de oostzijde van de draagmuur (F58) is een vloertje van bakstenen aanwezig (F57). Het vloertje en de muur lijken bij elkaar te horen. Ze dateren waarschijnlijk van na de splitsing in twee panden in 1520. Het kan gezien worden als een uitbreiding van het achterhuis, bijvoorbeeld ten behoeve van een bedstee.

Achterin de kelder bevindt de keldertrap (F41) zich in de westelijke muur (F46). Dit is een brede muur, waarvan een deel binnen de kelder niet reikt tot het gewelf, waardoor een uitsparing (F81) is ontstaan in de zuidwesthoek van de kelder. De muurhoogte is 1,10 m. De bovenkant van de muur is voorzien van plavuizen. De plavuizen zijn om en om zwart en oranje gekleurd. In de noordwesthoek van de

kelder is nog een kleinere uitsparing aanwezig (F82). Vermoedelijk werden deze uitsparingen gebruikt als extra opslagruimte.

5.5. Put

In het oostelijke deel van het plangebied is op de perceelsgrens van de Schapenmarkt 17 en 19 een bakstenen put aangetroffen (F59 en F54). Deze is aangetroffen deels onder de vloer F57 (paragraaf 4.3.). De koepel is niet meer intact. De noordzijde van de put is half rond en is opgebouwd uit oranje en roze trapeziumvormige bakstenen van 17 x 5 tot 7 x 4,5 cm. De zuidzijde is recht en wordt gevormd door een lineaire fundering (F55) en twee rechte zijden (F54). De put is tegen deze fundering aangezet. Op basis van de diepere ligging is de put ouder dan vloer F57 en dateert nog uit de periode dat het pand hoorde bij Schapenmarkt 17, aan het begin van de 16^e eeuw. Mogelijk was de put vóór de aanleg van F54 en F55 zelfs rond en deed hij vermoedelijk dienst als waterput. Nadat de waterput in ongebruik is geraakt, heeft men de put omgebouwd tot beerput. De rechte zijden F54 zijn toen samen met fundering F55 aangelegd, waardoor de put zijn uiteindelijke vorm kreeg. Wanneer dit heeft plaatsgevonden, blijft onduidelijk, maar zeker na 1520. Er is met de schep zo diep als mogelijk onderzocht op vondstmateriaal, maar er is enkel zand en baksteen gevonden, waardoor het waarschijnlijk is dat de beerput leeggehaald is.

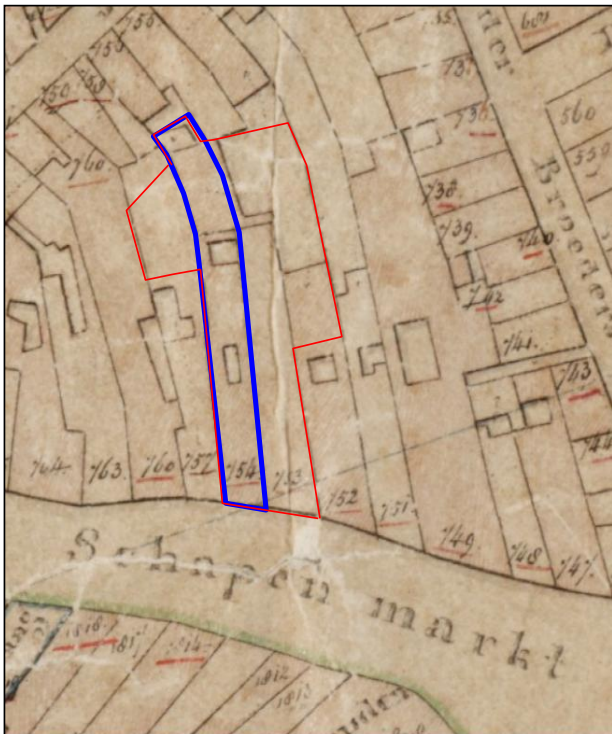
In het midden van de put, in de fundering van de kelder (F69), die in oost-westelijke richting loopt, is een boog gemetseld. Deze boog, waartegen de koepel rustte, is ingestort aangetroffen. Er zijn geen aanwijzingen aanwezig dat er ook een koepel tussen de boog en F55 zat. Men zou dan immers in de oost- en westzijde van de put een aanzet moeten zien van de koepel, op dezelfde hoogte als aan de noordzijde, en dat is niet het geval. Het lijkt er dus op dat de put een grote opening in het zuiden heeft gehad. De bakstenen zijn oranje en met kalkmortel gemetseld (17 x 9 x 4,5 cm). De fundering F55 (baksteen en mortel) komt overeen met de achtergevel (F42) van dit perceel.

Figuur 14: Asymmetrische put (F59 en F54).

6. Schapenmarkt 19 ('De Vergulde Emmer')

6.1. Bouwhistorie en geschiedenis

Figuur 15: Perceel van Schapenmarkt 19. Het noorden is rechts.

Dit perceel vormde, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven is, één geheel met het rechter buurpand. In het begin van de 16e eeuw, na de splitsing in 1520, is het een afzonderlijk huis, dat vermoedelijk verhuurd was aan achtereenvolgens een kannengieter, een bakker, een kleermaker en een barbier (Tabel 3). In 1552/53 worden er twee kleermakers vermeld. Een jaar later moet weer een andere huurder voor vier schouwen betalen. Vermoedelijk bezat het pand een dwarsmuur, waartegen de rookkanalen liepen. C. Pronk tekende in 1730 op het voorhuis een schoorsteen. Door een ingrijpende verbouwing in de 19^e eeuw zijn de stookplaatsen niet met zekerheid te situeren. De oude kelder, die behouden is, doet vermoeden dat er een verdeling in een voor- en achterhuis is geweest. De kelder heeft een 15^e eeus tongewelf en een oudere linker zijmuur. De smallere achterkelder is jonger. De kelder was vanaf de straat en vanaf het binnenterrein toegankelijk (Sasse van Ysselt 1911, 149, 494 en Van Drunen 2006, 308-309).

Schapenmarkt 19 ('De Vergulde Emmer')			
jaar	bewoner / eigenaar	beroep	opmerking
begin 16 ^e eeuw		kannengieter bakker kleermaker barbier	-
1552 en 1553		twee kleermakers	-
<i>Schapenmarkt B 303 (?)</i>			
1865	J.W. Gast	apotheker	-
1875	H.T. Chappuis P. Freijssen	1e luitenant depot mr. schoenmaker	-
<i>Schapenmarkt B 327(1880)</i>			
1881	F.N. Collard G.J.C. Scholten	meubelmaker telegrafist st. spoor	-
1908	M.A. Pompe	coiffeur	-
<i>Schapenmarkt 19 (1909)</i>			
1910	M.A. Pompe	coiffeur	-
1928	H.M.Th. Rooij		-

Tabel 3: Bewoningsgeschiedenis Schapenmarkt 19.

6.2. Funderingen

Direct achter de nog bestaande hoofdbebouwing en ten zuiden van de bestaande kelderingang zijn twee muurfunderingen aanwezig (F52 en F53). Beide funderingen gaan buiten de werkput, richting hoofdbebouwing, verder in oostelijke richting. De meetbare lengte betreft respectievelijk 1,80 m en 0,90 m. De oriëntatie van F53 is afwijkend ten opzichte van de overige funderingen. Mogelijk gaat om een los brok. De bakstenen hebben de afmeting 20 x 9,5 x 3 cm. F52 bestaat uit forsere bakstenen (25 x 13 x 5 cm) die met mortel zijn gevoegd. Deze fundering betreft zeer waarschijnlijk de zijgevel van het 16^e eeuwse hoofdgebouw. De fundering is gelijk aan F44 (paragraaf 5.3). De diepte van de fundering kon niet onderzocht worden.

Nog verder richting het achterterrein is een kleine bakstenen fundering aangetroffen van ruim 1 m lang (F32). De oriëntatie is afwijkend ten opzichte van alle overige sporen (noordwest-zuidoost). De bakstenen zijn donker oranje en meten 21 x 10 x 4,5 cm. De fundering heeft geen verband met andere elementen. Vermoedelijk gaat het hier om secundair gebruikte bakstenen. De functie en datering is onbekend.

6.3. Waterkelder met tongewelf

Direct achter de hoofdbebouwing van huisnummer 19 en diens bestaande kelder is een waterkelder aanwezig. Deze kelder is in totaal 3 m lang en 1,5 m breed en heeft een compleet bakstenen tongewelf. Over de kelder is in een later stadium een muurfundering aangebracht (F50), welke aan de westzijde een dikke pleisterlaag heeft. Deze fundering bevindt zich ongeveer in het midden.

De kelder in het westelijke deel (F51) is opgebouwd uit oranje bakstenen van 21 x 11 x 4 cm; sommige bakstenen hebben echter ook een lengte van 17 of 23 cm. Het gewelf is aangelegd in baksteenrijen van oost naar west. In het midden is haaks hierop, dus met noord-zuidoriëntatie, een rij bakstenen aanwezig met de kopse kant boven, die iets uitsteken.

De bakstenen van het gewelf in het oostelijke gedeelte zien er anders uit dan die van het westelijke deel. De bakstenen van het gewelf in het oostelijke deel zijn lichtbruin van kleur en de rij uitstekende bakstenen ontbreekt hier in het midden van het gewelf (F70). De grootte van de bakstenen is 22 x 10 x 5 cm, iets verschillend ten opzichte van het westdeel. Mogelijk is er vanwege het verschil in bakstenen en metselverband sprake van een latere aanbouw van de kelder of een andere partij bakstenen. De locatie van de latere, overdwarse fundering moet een toevallige zijn. In de top van het

gewelf aan de oostzijde is een vierkant gat aanwezig van 50 x 50 cm (Figuur 17). De kelder was deels opgevuld, voornamelijk met zand. Mogelijk gaat het om een rechthoekige waterkelder met stortkoker. Het gaat dan ook niet om de smallere achterkelder waar Sasse van Ysselt en Van Drunen het over hebben. Bij het schoonmaken van de buitenzijde van de kelder is 16^e eeuwse keramiek gevonden.

Figuur 16: Westelijk deel van de kleine kelder (F51).

Figuur 17: Opening in gewelf in het oostelijke deel van de kelder F51.

6.4. Gang met vertrekken

Achter de kleine kelder is een 10 m lange en 1 m brede ruimte aanwezig. Deze is opgevuld met baksteenpuin. Op basis van vorm en ligging gaat het hier om een gang. Er is geen vloer aangetroffen. Het einde van de gang wordt gevormd door de fundering F46. Dit is de fundering van de achtergevel van het oorspronkelijke grote huis. De noordelijke begrenzing wordt gevormd door fundering F69 en de zuidelijke begrenzing door F49 in het oosten en funderingen van vertrekken in het westen. F49 is voornamelijk opgebouwd uit halve bakstenen (? x 10,5 x 4,5 cm). De fundering heeft drie versnijdingen. De vijf baksteenlagen zijn 28 cm hoog. De westelijke kopse kant van F49 is afgebroken. Dit wijst er mogelijk op dat F49 ouder is dan de vertrekken, omdat door het afbreken van het westelijke deel ruimte gecreëerd is voor één of meerdere vertrekken. Tegen F49 staat muurfundering F55 (koud) aan. Deze hebben geen verband met elkaar. De noord-zuid muren hebben allen een verstoring dichtbij zijgevel F44. De wanden zijn doorgebroken voor het plaatsen van een (afvoer)buis.

Ten zuiden van de gang zijn minimaal drie, vermoedelijk vier, aaneengesloten vertrekken vrijgelegd. Van west naar oost (vertrek 1-3) gaat het om de spoornummers F37, F34 en F47. F48 is een muurfundering die breder is, maar vermoedelijk ook een vertrek vormt (vertrek 4). Dit vertrek is verstoord, zodat de contouren hiervan niet geheel duidelijk zijn. De breedte van de vertrekken is gelijk: 2,5 m. De lengte varieert iets per vertrek (vertrek 1: 2,5 m, vertrek 2 en 3: 1,75 m en vertrek 4: 2 m lang). Er zijn geen vloeren aangetroffen. Mogelijk bevinden deze zich nog op een dieper niveau. Het is dan ook onduidelijk of het hier wellicht om keldertjes gaat. Wel zijn er enkele 16^e eeuwse plavuïsdelen aangetroffen (hoofdstuk 7.2.). De noord-zuid muren van de vertrekken zijn tegen en deels in de zijgevel van het zuidperceel gezet (Schapenmarkt 23, F44). Dit maakt de datering van de vertrekken jonger dan de zuidelijke perceelsgevel. Hoe oud de zijgevel F44 is, is niet duidelijk, maar gezien de forse baksteenformaten (24 x 11,5 x 5,5 cm en 24 x 12 x 5 cm) vermoedelijk 15^e of 16^e eeuws. Bij het puinvrij maken voor een schroefpaal is vastgesteld dat de fundering 2 m diep is en twee versnijdingen heeft. De fundering is grotendeels met mortel gemetseld. Enkel in het oosten, tot 2,5 m van de bestaande bebouwing, is de fundering met matig grof zandmortel gemetseld.

Vertrek 1 is een min of meer vierkant vertrek, waarin op een later moment een bakstenen, L-vormige structuur is aangelegd (F37). De bakstenen van de muur F37 meten 21 x 10 x 5 cm. De functie van

de toevoeging is onbekend. Binnen het vertrek zijn enkele losse vondsten aangetroffen. Het gaat om 18^e-19^e eeuwse keramiek en glas (vnr. 15) en 16^e eeuwse plavuizen met gotisch opschrift (vnrs, 13, 15 en 17, zie Hfst.8). De westelijke zijde van het vertrek is gelijk aan de achtergevel F46.

Vertrek 2 is rechthoekig. Een verlaging in de noordwest hoek van de fundering geeft de vermoedelijke plek van de ingang weer. De bakstenen van de fundering meten 23,5 x 11 x 5,5 cm. Van de westelijke tussenmuur resteren nog 14 baksteenlagen. De hoogte van tien baksteenlagen betreft 62 cm. Ook binnen dit vertrek is een plavuiz met gotisch opschrift aangetroffen, alsook een wandscherf van een steengoed kruik (vnrs. 14 en 21).

Vertrek 3 is eveneens rechthoekig. De noordoosthoek is niet haaks, maar bestaat uit een schuine zijde. De wanden zijn aan de binnenzijde voorzien van een mortellaag. De fundering is getrapt aangelegd op een laagje zand. Van de fundering resteren acht baksteenlagen. Er zijn twee baksteensoorten gebruikt: gele ijselstenen van 16 x 7 x 3,5 cm en oranje bakstenen van 23 x 10,5 x 5 cm.

Vertrek 4 is min of meer vierkant. Van de oostwand, een muurfundering (F48) die los staat van de waterkelder F51, resteren nog elf baksteenlagen. De oranje bakstenen meten 17 x 9 x 4 cm en ? x 12,5 x 6 cm (halve bakstenen) en zijn met zand gevoegd. De muur van het vierde vertrek heeft één vertrapping. Een opening in de noordoosthoek is de vermoedelijke ingang. Binnen het vertrek zijn zeven scherven roodbakend aardewerk van een laatmiddeleeuwse pot aangetroffen (vnr. 22).

6.5. 19e eeuwse waterkelder

Figuur 18: Waterkelder F36.

De bakstenen van de waterkelder F36 (Figuur 18: Waterkelder F36.) zijn grijs en groengrijs van kleur en hebben de afmetingen 15 x 6 x 4,5 cm. Bovenaan de wanden is de aanzet van een tongewelf te zien. De kelder was volgestort met baksteenpuin en stukken tongewelf, die afkomstig zijn van de kelder zelf. De kelder is niet leeggehaald en is dieper dan 55 cm. Aan de binnenzijde is een harde pleisterlaag aanwezig, welke donker is uitgeslagen. Het gaat vermoedelijk om een waterkelder uit de 19^e eeuw.

6.6. Bijgebouw op het achterterrein

Op het achterterrein, aan de westzijde van het perceel, is nog een kleine fundering (F19) aangetroffen, haaks op de percelering. De fundering is ingekast in muur F18 en de bakstenen zijn oranje en meten 15 x 10 x 4,5 cm. Beide funderingen behoren vermoedelijk tot een gebouw dat al op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw op deze locatie staat aangegeven en dus ouder moet zijn.

Ook de muur aan de noordkant van het perceel (F6) behoort zeer waarschijnlijk bij dit gebouw. Dit is een zware, tien meter lange, oost-west muurfundering op de perceelsgrens. De breedte is aan de bovenzijde 30 cm en onderin 60 cm. De resterende hoogte bedraagt nog zes baksteenlagen (30 cm). De bakstenen meten 21 x 10 x 5 cm en 21 x 10 x 5,5 cm. De fundering heeft meerdere versnijdingen. De aanname dat deze muur bij dit bijgebouw behoort, wordt versterkt, doordat er aan deze muur een hoek te zien is (Figuur 19). Op de foto is goed te zien dat de aanzet van de muur in zuidelijke richting gaat, richting de fundering F19. De muur F6 is over de waterput F31 heen gebouwd (zie paragraaf 6.7). Op basis van de bakstenen is de muur F6 laat in de 19^e eeuw te dateren. Op de foto is echter te zien dat de muur F6 is opgebouwd uit twee typen baksteen (Figuur 19). Het is aannemelijk dat de onderkant van de muur een oudere datering heeft dan de 19^e eeuw en dat deze ergens in de 19^e eeuw hergebruikt is. Toen is waarschijnlijk ook de gieterij van Schapenmarkt 13-15 ertegenaan gezet.

Figuur 19 Over de waterput heen is de aanzet te zien welke in de richting gaat van F19. Op de achtergrond zijn de funderingen van de gieterij van Schapenmarkt 13-15 zichtbaar.

Tenslotte bevindt zich nog een grote betonnen, moderne poer op het perceel (F7). Deze poer heeft een afmeting van 100 cm x 90 cm en is 45 cm hoog. Deze hoort bij de voormalige 20^e eeuwse bebouwing. De poer is tegen de muur F6 aangezet en maakt vermoedelijk deel uit van de jongste

fase van deze muur. Mogelijk is het bijgebouw in de 20^e eeuw nog uitgebreid. Achter de 16^e eeuwse achtergevel van het hoofdgebouw (F46), is namelijk een op staal gefundeerde muurfundering aanwezig (F33) met tegen de westkant de waterkelder van 1,80 m x 1,40 m (F36). De muurfundering is 3,60 m lang, 20 cm breed en 40 cm diep. De bakstenen, roodbruin van kleur met de afmetingen 20 x 10 x 5,5 cm, zijn deels met beton bedekt. De fundering is 20^e eeuws en tegen de zuidelijke perceelsgrens F62 aan gebouwd met cement. Hiermee was het hele perceel dichtgebouwd.

6.7. (Water)put en twee recente putten

F31, een (water)put, bevindt zich op het achterterrein van de Schapenmarkt 19. Het spoor heeft een diameter van 1,30 m en is opgebouwd uit gele ijsselstenen van 18 x 8 x 4 cm (putwand). De bakstenen van de koepel zijn zowel geel als oranje en meten 16 x 8 x 4,5 cm. Tien baksteenlagen meten 59 cm. De bodem van de put bevindt zich op 3,40 m (= 2.27 m NAP) onder de koepel. De binnenzijde van de put is geheel dichtgesmeerd met mortel. Ook is er nog een loden pompbuis aanwezig, waarmee het water werd opgepompt. Op de plek waar de buis de koepel verlaat, is in een later stadium veel cement gesmeerd, vermoedelijk om een gat te dichten en de buis vast te zetten. Dit kan een reparatie zijn na het vervangen van een oudere pompbuis. Hierdoor is de koepel van de put waarschijnlijk niet origineel. De ouderdom van de put zal op zijn vroegst 17^e eeuw zijn.

Naast deze waterput zijn nog twee recente putten aangetroffen op dit perceel. Het gaat om een ronde, betonnen put (F27) en een bakstenen, rechthoekige put (F10). De betonnen put is 90 cm in diameter en heeft een betonnen putdeksel. In de put loopt een gresbuis. Het is onduidelijk waarom deze buis omgeven wordt door de betonnen put. De rechthoekige put is een recent (secundair) opgemetseld halfsteens putje ter bescherming van een pvc aansluiting.

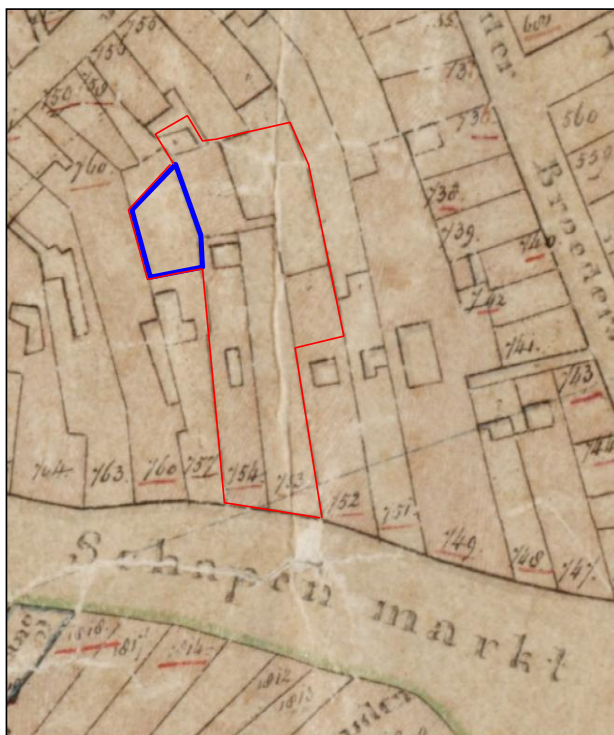

Figuur 20: Waterput, F31.

7. Schapenmarkt 23 ('Het Bijlken')

7.1. Geschiedenis en bouwhistorie

Dit deel van het plangebied is een klein achterterrein dat aan drie zijden omgeven wordt door bestaande bebouwing. Hier is dieper gegraven in verband met de toekomstige liftschacht. Na de historische gegevens wordt dit perceel per vlak nader toegelicht. In bijlage 14 is het westprofiel weergegeven.

Figuur 20: Achterterrein van Schapenmarkt 23. Het noorden is rechts.

In het cijnsboek van 1520 staat dit pand, evenals het linker buurpand, op naam van Cristiaan Bitter (Tabel 4). Hij moet betalen voor een breedte van 20 voet (= 5,75 m), wat even breed is als het huidige pand inclusief één, waarschijnlijk de rechter, zijmuur. Na hem wordt een zaakwaarnemer aangeslagen voor de hertogcijns. Bij de haardentelling van 1553 moet de gareelmaker Willem Haqemmaker betalen voor drie schouwen, die geteld worden voor vier. Hij blijkt herbergier van een 'uytspanninge' te zijn. Na hem is Ivan de hoefsmid bezitter. Zijn weduwe verhuurt in 1569 het huis. De stal op het achtererf was bereikbaar vanuit de Snellestraat. Op de begane grond was een insteekverdieping, die zich in het vierde balkvak van het voorhuis bevond. Het smallere achterhuis bezat een kelder die van binnenuit en vanaf het achtererf toegankelijk was. De linker zijmuur heeft op de begane grond een uitkragend boogfries (15de-eeuws), waarvan de functie niet geheel duidelijk is. De muur behoorde oorspronkelijk tot het buurpand (Van Drunen 2006, pag. 309-310).

Schapenmarkt 23 ('Het Bijlken')			
jaar	bewoner / eigenaar	beroep	opmerking
1520	Christiaan Bitter	-	-
1553	Willem Hagemmeker	gareelmaker en herbergier	-
1569	Ivan	hoefsmid	

Tabel 4: Bewoningsgeschiedenis van Schapenmarkt 23.

7.2. Vlak 1

7.2.1. Muurfunderingen

De bestaande achtergevel van de bebouwing, in het oosten van dit perceel, is F60 (bijlage 7). Deze muur bestaat uit verschillende kleuren bakstenen met verschillende formaten; 18 x 8 x 3,5 cm (oranje), ? x 10 x 5,5 cm (rood) en ? x 8 x 4 cm (roze).

De onderzijde van de bestaande zuid- en westmuur van het perceel is van beton.

Aan de noordzijde van het perceel is een muurfundering aangetroffen. Dit is de oostwest georiënteerde muurfundering F18 en betreft de perceelsmuur met Schapenmarkt 19. De breedte van de muur bedraagt 65 cm. De bakstenen zijn geel en oranje en meten 21,5 x 9,5 x 4,5 cm. De bakstenen zijn met mortel gemetseld.

Ongeveer halverwege F18 bevindt zich haaks een aansluitende éénsteens muurfundering (F8). Aan de oostzijde is een poer aanwezig (F9). De poer van 60 x 70 cm bestaat uit oranjeroze bakstenen van 21 x 10,5 x 5,5 cm. De hoogte van de poer is minimaal 55 cm. De poer is jonger dan de muur. Bovenop de poer is een stuk natuursteen aanwezig. Waarschijnlijk is het hergebruikt. Het geheel heeft vermoedelijk gediend als fundering van de voormalige bebouwing.

Figuur 21: Subrecente poer (F9).

7.3. Vlak 2

7.3.1. Muurfundering en vloer

Dichtbij en parallel aan de zuidzijde van het perceel, de recente muurfundering van de huidige perceelsmuur, is een muurfundering aangetroffen (F63) met aan de noordzijde ervan resten van een plavuizen vloer (F71). De muurfundering is éénsteens breed (afmeting bakstenen 22 x 10 x 2,5 cm) en bevindt zich met name in het oostelijke deel van het perceel. De bakstenen zijn grijs van kleur. Van de vloer resteert slechts één rij plavuizen langs de muurfundering. Deze hebben een afmeting van 22 x 22 x 2 cm.

7.3.2. Straatwerk

In het westelijke deel van het perceel, bij de betonnen westmuur, is straatwerk (F64, 65 en 66) aangetroffen, gemaakt van verschillende materialen. Het straatwerk van F65 is vervaardigd van gebroken baksteen van 15 x 7 x 3,5 cm. Delen van dit straatwerk ontbreken en de bakstenen zijn slecht geconserveerd. Verder bestaat het aangetroffen straatje uit ovale, harde natuurstenen (basalt of kwartsiet) van circa 12 x 8 cm (F65, Figuur 22). Het straatje is erg systematisch aangelegd. Het is echter niet compleet. Aan de westzijde wordt het begrensd door de bestaande bebouwing. Aan de oostzijde ontbreekt een aansluitend deel, maar tegen de muur F8 aan, op vlak 1, is eveneens een restant van een straatje vrijgelegd (F12). Het gaat hier weer om fragmenten van zogenaamde kinderkopjes van 30 x 20 x 16 cm. In het midden van het straatje bevindt zich een stompe hoek in het straatwerk. Ten zuiden van deze hoek bevinden zich op dezelfde hoogte tussen de kinderkopjes ook (halve) bakstenen van 15 x 7 x 3,5 cm (F64). Het is onduidelijk of het verschil in plaveisel een functionele betekenis heeft. De datering is onduidelijk.

Figuur 22 Straatje van de kinderkopjes.

Uit de sporen valt op te maken dat de muren F8 en F18 vermoedelijk de resten zijn van een gebouw en dat de binnenruimte met plavuizen (F71) zich aan de oostzijde van muur F8 bevond en de buitenruimte, bestaande uit het buitenstraatwerk, aan de westzijde.

7.4. Vlak 3

7.4.1. Muurfunderingen

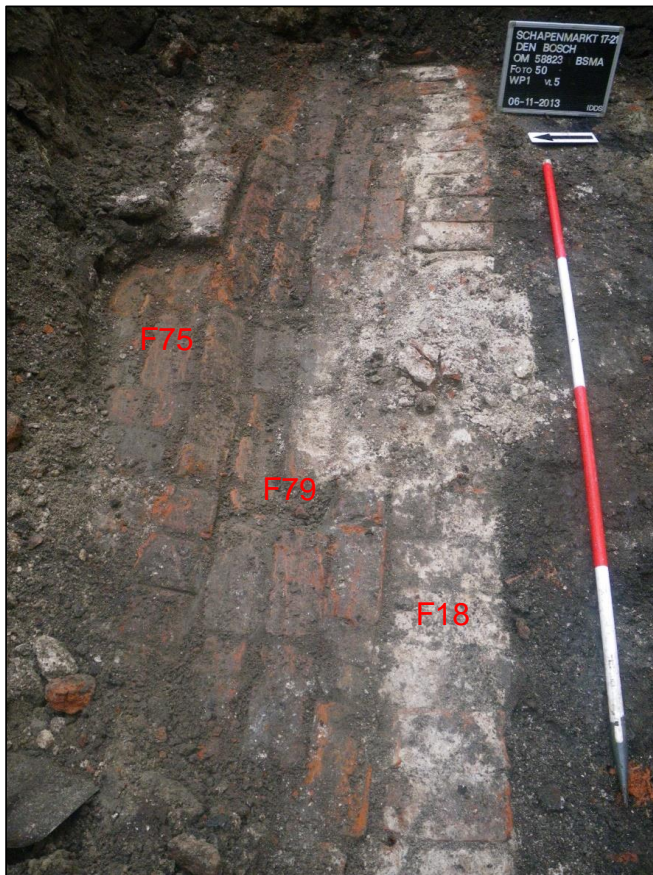
Bij het verder verdiepen naar vlak 3 bevond zich direct ten noorden van en parallel aan F18 een tweede muur (F75, bijlage 8). De ruimte tussen de muren is ongeveer 30 cm en deze was opgevuld met bakstenen en donkere zandgrond. De tussenruimte tussen de twee parallelle muren geeft een perceelsgrens aan met panden op ieder perceel. De tussenruimte is te interpreteren als osendrop (Figuur 24 en Figuur 23). Dit is een ruimte tussen twee muren om hemelwater af te voeren.

Vlak 3 laat zien dat de muur F18 de muur is die behoort tot de Schapenmarkt 23. De fundering van F75 behoren zeer waarschijnlijk bij het bijgebouw van Schapenmarkt 19, zoals deze is aangegeven op het minuutplan (Bijlage 5) uit het begin van de 19^e eeuw. Dat er ergens in de 19^e eeuw een verbouwing heeft plaatsgevonden aan het bijgebouw blijkt ook uit dit vlak: de fundering F75 was op vlak 1 en 2 niet zichtbaar, maar de muur F18 wel. De zuidmuur van het bijgebouw moet ergens in de 19e eeuw zijn gesloopt, waarna de oostmuur weer in de muur F18 werd ingekast.

Onder de muurfundering F63, die is aangetroffen op vlak 2, bevindt zich wederom een éénsteens muurfundering (F68). De fundering bevindt zich ongeveer op dezelfde locatie, maar dan dieper. De bakstenen zijn duidelijk anders. Het gaat om fel oranje bakstenen. Het lijkt er op dat F68 een oude fundering is welke later een keer herbruikt is en waar nieuwe bakstenen op gebouwd zijn (F63).

Figuur 24 De funderingen (F18 links en F75 rechts) aan de noordzijde van het perceel. Doorsnede van de funderingen richting het westen.

Figuur 25 muurwerken F75, F18 met tussen beide muurwerken in de osendrop (F79)

7.4.2. Straatwerk

Onder het straatje (F64, 65 en 66) is een bakstenen vloer of straatje aangetroffen (F67, Figuur 26, bijlage 9). Ook de conservering hiervan is niet erg goed. De bakstenen zijn in rijen gelegd in oost-westelijke richting. De baksteenformaten zijn 20 x 9 x 3,5 cm en ? x 12 x 5 cm.

Figuur 27: Bakstenen vloer op vlak 3.

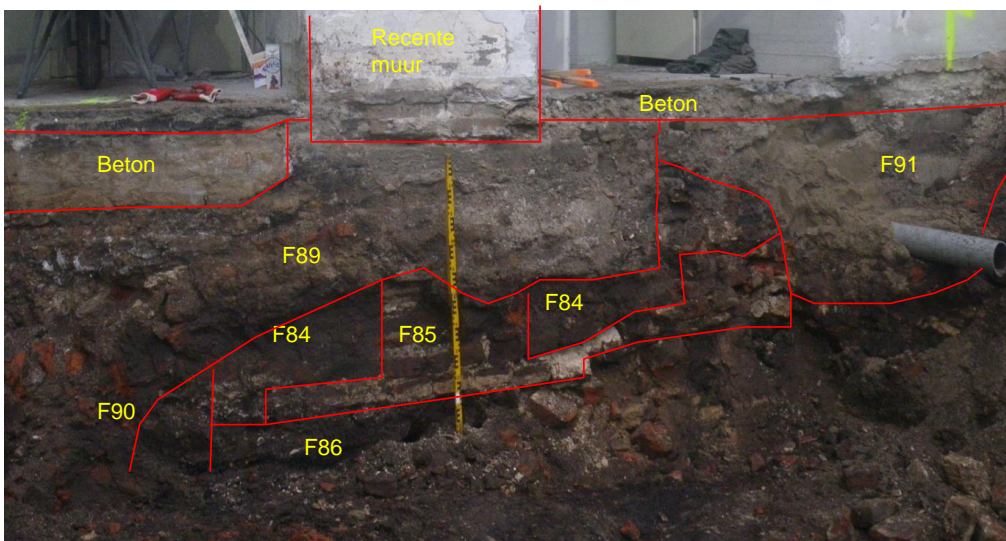
Samenvattend kan voor het perceel van Schapenmarkt 23 worden vastgesteld dat hier nog restanten aanwezig zijn van een gebouw dat meerdere keren herbouwd is of waarvan delen opnieuw zijn opgebouwd. Mogelijk behoort de fundering F68 (op vlak 3) tot een stal van de gareelmaker uit de 16^e eeuw. Het aangetroffen straatwerk zou ook deels uit deze periode kunnen dateren. Mogelijk zijn het resten van de Snellestraat, welke wordt vermeld door Van Drunen, maar dit is niet vast te stellen. De hoger aangetroffen funderingen zijn zeer waarschijnlijk veel jonger dan de fundering F68, maar ook dit is niet vast te stellen.

7.5. Profiel 1

Aan de westzijde van de werkput is het enige profiel opgenomen (profiel 1, bijlage 14, Figuur 27). Deze bestaat voornamelijk uit recente verstoringen (F89-F91). In de top van het profiel zijn de betonnen vloerplaten en funderingen aanwezig van het westelijk gelegen pand. Bij de bouw van de huidige bebouwing is de bodem verstoord (F89 en 90). Door de aanleg van een plastic buis is verstoring F91 ontstaan.

In het profiel zijn drie mogelijk oudere sporen waargenomen. Op de foto (Figuur 28) is te zien dat F85 een fundering is en zeer waarschijnlijk bij het nog bestaande pand aan de westzijde van het perceel behoort. De lagen F84 en F86 zijn ophogingspakketten. Ze bestaan beide uit donkerbruin humeus zand, waarin puin vermengd is. De datering van deze lagen is onduidelijk.

In het gehele profiel is geen natuurlijke laag aanwezig.

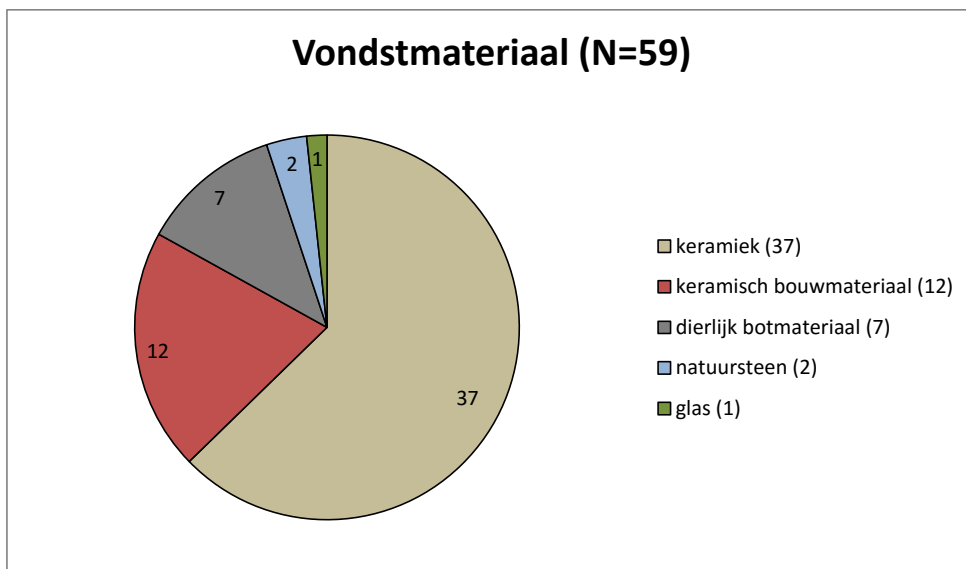
Figuur 28 Profiel 1. Links is zuid en rechts is noord.

8. Vondsten

In totaal zijn 59 vondsten aangetroffen met een gewicht van bijna 31 kg, geregistreerd onder 32 vondstnummers. Het gewicht wordt met name bepaald door twee fragmenten natuursteen (19 kg) en zeven bakstenen (7 kg). Het vondstmateriaal bestaat uit keramiek (37 stuks), keramisch bouw materiaal (12 stuks), dierlijk botmateriaal (7 stuks), natuursteen (2 stuks) en glas (1 stuk) (Figuur 29). 65% van de vondsten is afkomstig uit een spoor.

Het merendeel van de vondsten dateert uit de 17^e tot 18^e eeuw, terwijl een lager percentage uit de Late-Middeleeuwen en 16^e eeuw dateert. Deze laatstgenoemde vondsten zijn afkomstig uit de liftschaft, waar dieper gegraven is.

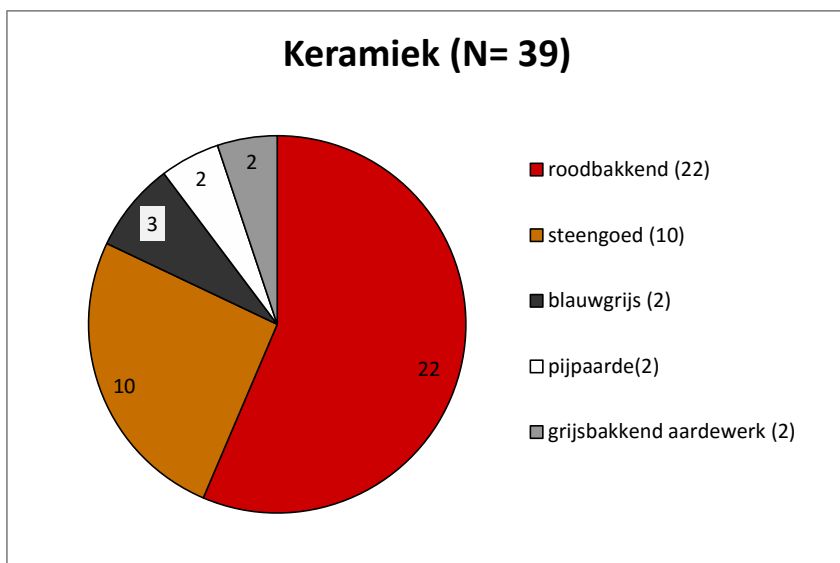

Figuur 29 Diagram met de verdeling van het vondstmateriaal op basis van aantal fragmenten

8.1. Keramiek

Van het keramiek bestaat het merendeel uit roodbakend aardewerk, een klein deel uit steengoed en de rest vormt een kleine groep van industrieel witgoed, pijpjarde, grijsbakend en blauwgrijs aardewerk (Figuur 29). Herleide potvormen betreffen die van kruik, bord, grape, (pis)pot, kan en deksel.

Het roodbakend aardewerk werd oxiderend gebakken in stedelijke ateliers. De productie ervan duurde van de 13^e tot en met de 19^e/20^e eeuw. In 's-Hertogenbosch is echter geen productie van roodbakend aardewerk in de 13^e eeuw bekend. Het aardewerk kent een groot vormenrepertoire en werd veelal voorzien van een glazuurlaag. Het aangetroffen materiaal is in twee groepen te verdelen; het aardewerk uit de 17^e en 18^e eeuw en het aardewerk uit de 14^e-16^e eeuw. Het aardewerk uit de eerste groep bevat loodglazuur, zowel enkel- als dubbelzijdig. Het aardewerk uit de tweede groep bevat niet altijd glazuur en hier komt ook spatglazuur voor.

Figuur 29: Diagram met de verdeling van keramieksoorten op basis van aantal fragmenten.

Tien fragmenten zijn van keramiek afkomstig uit het Duitse Rijnland, daterend uit de 16^e eeuw tot 1850. Het gaat om vijf fragmenten mineraalwaterfles (Figuur 30 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**), drie kruikfragmenten en twee kanfragmenten met appliques. Laatste genoemde fragmenten komen uit Westerwald (vnr. 29, Figuur 31). Het oudste fragment betreft vermoedelijk een baardmankruikfragment uit de 16e eeuw.

Figuur 30 Steengoed mineraalwaterfles uit Fachingen (vnr. 27).

Figuur 31: Westerwaldkan (vnr. 29).

Het oudste aardewerk betreft de fragmenten blauwgrijs aardewerk. Het gaat om één bodemfragment uit circa 1500 en twee wandfragmenten uit 1100-1300. Het grijsbakkende aardewerk heeft een standing (vnr. 20, Figuur 32). Dit fragment is afkomstig van een (water)kan of voorraadpot.

Figuur 32 Grijsbakkende bodemscherf van een kan of pot (vnr. 20).

Tot slot zijn er twee pijpenkoppen gevonden. Het gaat om een vroeg, dubbelconisch model uit 1600-1620 en een laat model uit de 19^e eeuw. Beide zijn voorzien van een (niet leesbaar) hielmerk.

8.2. Keramisch bouw materiaal

Naast bakstenen is er een aantal plavuizen verzameld. De meest in het oog springend zijn de roodbakende plavuizen ingelegd met wit slib met opschrift van gotische letters in cirkelvormen (Figuur 33). De tegel wordt door twee witte lijnen diagonaal doorsneden. Een plavuis heeft twee kwarten van een cirkel en vier plavuizen vormen een cirkel. Een kwart is versierd met gotische blaadjes, zichtbaar met een brede witte band met tekst. Het hoekmotief is enerzijds een kwart rozet, anderzijds een geometrisch element. Het oppervlak is zwaar verweerd. De gotische tekst luidde: *“Die tijt is cort, die doot is snel. Wacht u van sonden, so doet gij wel”,* ofwel; *Maak wel haast, want het leven is kort, maar zondig niet, dan kom je er wel.*

Deze tekst komt voor in de *Rethoricale wercken* van Anthonis de Roovere en is naar het schijnt ook nog te vinden als opschrift bij de ingang van oude begraafplaatsen (Mak 1955, 262, VI).

De plavuizen meten 14 x 14 x 2 cm. De stukken dateren uit de eerste helft van de 16e eeuw en zijn vermoedelijk geproduceerd in Antwerpen. Deze plavuizen komen niet vaak voor. Slechts op één andere plek in 's-Hertogenbosch zijn dergelijke plavuizen ook aangetroffen. Verder zijn ze aangetroffen in de Tuinstraat in Gouda (Mayenburg 2014) en bij kasteel Spangen in Rotterdam (<http://collectie.museumrotterdam.nl/objecten/768>).

De plavuizen zijn gevonden in de vertrekken 1 en 2 en dateren ongeveer uit de periode van de splitsing van het grote (belangrijke) huis in twee panden. Het is onduidelijk of ze onderdeel waren van de vloeren in deze vertrekken. Het is aannemelijker dat de plavuizen behoorden bij de vloer van het grote huis. De plavuizen zijn namelijk tamelijk zeldzaam en, samen met de Antwerpse herkomst, een aanwijzing voor bewoners met een hoge status en groot huis. Vermoedelijk is de vloer gesloopt bij de splitsing.

Figuur 33 Plavuizen met gotische letters. Links: vnr 14 en 20, rechts: vnr 17-1 en 17-2.

Uit vertrek 2 is ook een faience tegelfragment met ossenkop hoekornamenten afkomstig (vnr. 18). Deze dateert uit 1650-1750, uit de periode na de splitsing. Op basis van deze ene scherf kan weinig over een eventuele hoge status genoemd worden.

8.3. Natuursteen

Naast een straatwerk van natuursteen, heeft het onderzoek nog twee natuurstenen bouwfragmenten opgeleverd. Vondstnummer 1 is een steenblok van 18 x 22 cm, dat bij de metaalgietery ingemetseld zat op een poer. Het is onduidelijk of het hier *in situ* zit of later geplaatst is. In de bovenkant zit een groef waarvan de functie onbekend is..

Het andere natuursteenfragment is een losse vondst uit het zuidelijke deel van het plangebied en is mogelijk een dorpel geweest. Op het fragment zijn bewerkings(slijp-)sporen aanwezig.

9. Interpretatie en conclusie

In opdracht van Akor Bouw BV is van 29 oktober tot en met 7 november 2013 een archeologische opgraving uitgevoerd in verband met de geplande (her)ontwikkeling van het plangebied aan de Schapenmarkt 17-21 in 's-Hertogenbosch. Met uitzondering van de liftschacht is niet dieper gegraven dan 1 m –mv.

Het plangebied bestaat uit vier percelen; Schapenmarkt 13-15 ('t Gulden Vlies), Schapenmarkt 17 (De Vergulde Sleutel), Schapenmarkt 19 (De Vergulde Emmer) en Schapenmarkt 23 (Het Bijlken). Van de percelen zijn sporen teruggevonden die teruggaan tot de Late-Middeleeuwen. Van de vier percelen zijn enkele funderingen teruggevonden die teruggaan tot de 15^e en 16^e eeuw. Het gaat om de fundering van de noordelijke perceelsmuur van Schapenmarkt 13 en 15, een grote kelder met muurfunderingen van Schapenmarkt 17, een kleine kelder en enkele muurfunderingen van Schapenmarkt 19 en een fundering van Schapenmarkt 23. Uit de latere eeuwen zien we vooral elementen die te maken hebben met de indeling en het gebruik van de bebouwing en de percelen. Er zijn muurfunderingen, waterputten, vloeren, vertrekdelingen, poeren en resten van een metaalgietterij teruggevonden. Uit de 19^e en 20^e eeuw waren op alle percelen nog resten aanwezig, te weten vloeren, een waterkelder, een poer, betonnen muren, een afvoerput, een betonnen put, afvoeren, enkele kleine muurtjes en verstoringen.

De meest relevante sporen van Schapenmarkt 13-15 betreffen de metaalgietterij, zwaar gefundeerde vloeren, een waterput en een goot. Gezien de identieke baksteensoort behoorden de vloeren zeer waarschijnlijk bij de metaalgietterij. De waterput van dit perceel is vermoedelijk in gebruik geweest ten tijde dat de metaalgietterij in gebruik was. De waterput is later gebruikt om hemelwater af te voeren van de moderne naastgelegen bebouwing. Een bakstenen goot in dit perceel is subrecent. Uit historische bronnen blijkt dat de Schapenmarkt 17 en 19 één pand zijn geweest. Dit is archeologisch ook teruggevonden. Tijdens het onderzoek is een laatmiddeleeuwse of mogelijk vroeg 16e eeuwse kelder aangetroffen. Deze ligt in het verlengde van de kelder die zich nu nog bevindt onder de huidige bebouwing en doorgaat tot aan de straat. Vermoedelijk behoorde de aangetroffen kelder tot de hoofdbebouwing. Het enige andere spoor dat vermoedelijk nog uit deze periode dateert is de ronde waterput (F57) in het midden van het pand.

In de vroege 16^e eeuw, namelijk in 1520, is het pand gesplitst. Toen is er een grote muur in de kelder gebouwd (F69 en 35). Het noorddeel werd nu Schapenmarkt 17 en het zuiddeel Schapenmarkt 19. In beide kelders hebben in de eeuwen erna meerdere verbouwingen plaatsgehad waardoor de indeling van de beide kelders verschillend is. In de kelder van Schapenmarkt 17 zijn twee bakken gezet die waarschijnlijk voor opslag van goederen dienden. Deze kelder had verder een tongewelf waarvan de aanzet nog zichtbaar is. Ook is de keldervloer nog aanwezig. In de kelder bevond zich veel baksteenpuin, dat grotendeels afkomstig is van het gewelf van de kelder.

In de kelder van Schapenmarkt 19 is een andere indeling aangetroffen. De vroege structuren betreffen een waterkelder en enkele muurfunderingen. De ronde waterput uit de vroegste fase van het pand aan de Schapenmarkt werd bij nummer 19 getrokken. Deze heeft men vervolgens omgebouwd tot vermoedelijk een beerput. In de 17^e of 18^e eeuw heeft men een waterput aangelegd op het achterterrein, welke een lange tijd in gebruik is gebleven gezien de herstellingen aan de put. Ook is er ergens in deze periode een bijgebouw op het achterterrein gebouwd. Aan het begin van de 19^e eeuw was het perceel in ieder geval bijna helemaal dichtgebouwd, zoals is te zien op het minuutplan uit deze tijd. Alleen een klein binnenplaatsje was aanwezig op het perceel. Hier heeft men waarschijnlijk ergens in de 19^e eeuw een rechthoekige waterkelder met pleisterlaag gebouwd.

De sporen van Schapenmarkt 23, in de vorm van straatwerk, funderingen en een osendrop, hebben een datering vanaf de 16^e eeuw. Mogelijk behoort het straatwerk tot de voormalige Snellestraat. De oudste resten kunnen de resten zijn van het pand van de gareelmaker die op dit perceel woonde.

Het onderzoek heeft verschillende structuren opgeleverd uit verschillende periodes. Het laat evenwel zien dat met name achteraan de percelen, in het westen, de meest recente sporen aanwezig zijn. Dit heeft vermoedelijk te maken met de oude hoofdbebouwing in het oosten, waar weinig tot geen verbouwingen zijn geweest of mogelijk waren. De sporen en structuren uit de 17^e, 18^e en 19^e eeuw lijken zich eveneens in het westen te concentreren. Dit geeft vermoedelijk aan dat vanaf deze periode ook de achtererven, de terreinen achter de hoofdbebouwing, gebouwd werden.

10. Beantwoording van de onderzoeksvragen

Gebiedsgerichte vragen:

1. Zijn er sporen van de ambachten die vroeger zijn uitgevoerd binnen het plangebied aanwezig?
Ja, er zijn restanten van een metaalgieterij aangetroffen op het perceel van Schapenmarkt 13-15. Twee zwaar gefundeerde vloeren behoren vermoedelijk bij dezelfde activiteit.
2. Kan de bouwgeschiedenis van de panden worden verhelderd en nader worden genuanceerd?
Het lijkt er op dat de panden aan de Schapenmarkt 17 en 19 tegelijkertijd zijn gebouwd als één groot huis, welke vermoedelijk bij de splitsing van het perceel in 1520 in tweeën is gedeeld. Het achterdeel van huisnummer 17 bestaat uit één grote kelder. Er is hier sprake van een voor- en achterhuis uit de 15e/16e eeuw. Huisnummer 19 heeft in deze periode een andere indeling. Aan de noordzijde van het perceel bevindt zich een gang en aan de zuidzijde vier (kelder)vertrekken. Binnen de vertrekken zijn resten van een 16e eeuwse vloer aangetroffen. Mogelijk is dit de (vroegste) datering van de vertrekken en zijn de plavuizen elders hergebruikt. Vondsten uit de nabijgelegen kleine kelder dateren ook uit de 16^e eeuw. Het is onduidelijk wanneer de vertrekken in onbruik zijn geraakt. In het westelijke deel van het plangebied bevindt zich op de perceelsscheiding van huisnummer 17 en 19 een muurfundering. Deze fundering is van latere datering (17^e/18^e eeuw) en behoort bij bebouwing waar verder niet veel meer van resteert.
3. Zijn er sporen aanwezig van vóór de stichting van 's-Hertogenbosch?
Nee, deze zijn niet aangetroffen. Mogelijk zijn deze dieper dan 1 m –mv aanwezig.
4. Hoe is de bodemopbouw in het gebied?
Er is niet diep genoeg gegraven om hier een beeld van te krijgen. De ondergrond bestaat uit bakstenen vloeren en funderingen.
5. Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
Nee, deze zijn niet aangetroffen. Mogelijk zijn deze dieper dan 1 m –mv aanwezig.
6. Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
Alleen in het zuidwesten van het plangebied is straatwerk van natuurstenen en op een dieper niveau van bakstenen aangetroffen. Of het hier gaat om publiekelijk of privégebied is onduidelijk, maar mogelijk is het een rest van de Snellestraat.
7. Is er bebouwing aanwezig?
Ja er is bebouwing aanwezig. Voor de verdere beantwoording van deze vraag, zie vraag 2.

Onderzoeksvragen:

8. Op welke manier werd het achterterrein door de eeuwen heen gebruikt?
Het achterterrein van Schapenmarkt 17 welke behoorde bij Schapenmarkt 13-15 en is in gebruik genomen als metaalgieterij. Deze dateert vermoedelijk uit de 19^e eeuw. De zware funderingen die ook op dit terrein zijn aangetroffen, behoorden waarschijnlijk ook bij de metaalgieterij en hebben een zelfde datering. Op het achterterrein van Schapenmarkt 13-15 is verder een waterput aangetroffen. Deze is ouder dan de gieterij, maar is tot in de 20^e eeuw gebruikt. Het achterterrein van Schapenmarkt 19 wordt gedomineerd door de resten van een bijgebouw, welke in ieder geval uit de 18^e eeuw dateert. Daarnaast is er ook nog een waterput aangetroffen, die zeer waarschijnlijk ouder is dan het bijgebouw. In een latere fase is er ook nog een waterkelder gebouwd, vermoedelijk in de 19^e eeuw. Achter Schapenmarkt 23 was een straatje van natuurstenen en bakstenen aanwezig. De datering hiervan is onduidelijk.
9. Zijn er archeologische resten van bebouwing in de ondergrond aanwezig? Indien dit het geval is:
  - a. Wat is de omvang en vorm in horizontale en verticale zin van deze bebouwing?

De horizontale verspreiding van de bebouwing strekt zich uit over het hele plangebied. Direct achter de huidige bebouwing is een grote kelder aanwezig (Schapenmarkt 17). Achter Schapenmarkt 19 zijn een (water)kelder en meerdere vertrekken aangetroffen. Op de grens van beide panden is een bakstenen put met een onbekende functie vrij gelegd. Op het achterterrein zijn twee waterputten aangetroffen, een (water)kelder, resten van een metaalgieterij, poeren, vloeren en funderingen. In verticale zin zijn de sporen gemiddeld 40 cm diep. Dit geldt voor muurfunderingen. De diepte van de zwaargefundeerde vloeren gaan tot 60 cm. De muurfundering van het belendende perceel aan de zuidzijde heeft een diepte tot 2 m.

b. Wat is de fasering van deze bebouwing?

Aan de hand van de gegevens die beschikbaar zijn, is een fasering mogelijk. De oudste bebouwing dateert uit de 16e eeuw. Het betreft de hoofdbebouwing van de Schapenmarkt 17 en 19, die in het begin van de 16e eeuw nog één pand lijken zijn. Al vroeg in de 16e eeuw, in 1520, worden het perceel en het pand opgesplitst in nummer 17 en 19. Vanaf dan worden er kelders ingebouwd. In de kelder van Schapenmarkt 17 worden opslagbakken, uitsparingen en een vloer gebouwd. Op nummer 19 worden een beerput, waterkelder en meerdere vertrekken gebouwd. Mogelijke resten van een gebouw uit deze periode zijn ook aangetroffen op het derde vlak op Schapenmarkt 23. Maar het betreft een klein stuk muur, dus onduidelijk is wat de functie hiervan was.

In de eeuwen na de 16^e eeuw worden ook de achterterreinen binnen het onderzoeksgebied langzamerhand dichtgebouwd. Op het achterterrein van Schapenmarkt 19 wordt, ergens in de 17^e of 18^e eeuw, een bijgebouw gebouwd. Deze is getekend op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw. De aangetroffen waterputten dateren vermoedelijk uit deze periode.

In de 19^e eeuw wordt op het terrein van Schapenmarkt 13-15 een gieterij met zware funderingen en een goot gebouwd. Historische gegevens hiervan ontbreken echter. Tussen de hoofdbebouwing van nummer 19 en het bijgebouw wordt in deze periode nog een waterkelder gebouwd op de enige open plek van het perceel. De muurwerken die aangetroffen zijn op het perceel van Schapenmarkt 23, op vlak 1 en 2, kunnen vermoedelijk ook in deze tijd worden geplaatst.

De grote verstoring in het oosten van het perceel van Schapenmarkt 13-15 betreft sloop van een deel van de hoofdbebouwing. De ambachtsruimte op dit perceel lijkt dan nog te bestaan; er wordt een grote vloer gelegd, waarvan een deel tegen de zware fundering. Op het perceel van nummer 19 wordt nog een muur gebouwd langs de waterkelder, mogelijk is het bijgebouw nog aanwezig en wordt deze vergroot. Hiermee was het gehele perceel op nummer 19 dichtgebouwd. Nog later in de 20^e eeuw zijn de twee putten aangelegd.

c. Wat is de datering van (verschillende fases van) deze bebouwing?

Zie voor de beantwoording vraag 9b.

d. Wat is de functie van deze bebouwing?

De functie van de bebouwing is niet exact vast te stellen. De kelders en vermoedelijk ook de vertrekken kunnen goed voor opslag van goederen gediend hebben.

e. Wat is de relatie van deze bebouwing met de bebouwing aan de straatzijde?

Voor beide panden geldt dat er sprake was van een voor- en achterhuis. De bebouwing aan de straat gold dikwijls als winkeldeel en het achterhuis als woondeel (boven de kelders).

10. Zijn er aanwijzingen voor ambachtelijke activiteiten op het achterterrein? Zo ja:

a. Waaruit bestaan deze aanwijzingen?

Op het achterterrein van Schapenmarkt 13-15 zijn resten van een metaalgieterij gevonden.

b. Aan welk ambacht kunnen ze worden toegeschreven.

Metaalgieten (en smeden).

- c. Wat is de opbouw en constructie van de ambachtelijke infrastructuur?
Deze bestaat uit een rechthoekige fundering met een verlaagde trapeziumvormige uitsparing met bakstenen vloer. De gietgoot komt op deze vloer uit. Twee zwaar gefundeerde vloeren behoren vermoedelijk bij hetzelfde ambacht. Het gaat om rechthoekige vloeren van respectievelijk 3,5 x 2 m en 3 x 2,5 m, opgebouwd uit bakstenen van 21 x 10 x 5,5 cm. De vloeren hebben onderliggend tot zeven baksteenlagen fundering (circa 50 cm).
- d. Is er afval aanwezig dat samen hangt met ambachtelijke activiteiten en zo ja waaruit bestaat dat afval?
Bij de gieterij en de vloeren zijn resten slakmateriaal en houtskoolresten aangetroffen.
11. Zijn er nog sporen van een messenmaker aanwezig?
Nee, deze zijn niet gevonden. De resten van de metaalgieterij zijn te jong om geassocieerd te worden met de messenmaker.
12. Is er sprake van een stal op het achterterrein achter Schapenmarkt 23?
Ja, er zijn mogelijke resten aangetroffen van een stal.
13. Is de stadsmuur op het terrein aanwezig?
Nee, deze is niet aangetroffen.
14. Is er sprake van het gebruik als tuin van het achterterrein en zo ja hoe verhoudt zich dit tot de andere functies van het achterterrein door de eeuwen heen?
Er zijn geen aanwijzingen voor een tuin.
15. Zijn er sporen van percelering aanwezig? Zo ja:
- a. Wat is de aard van de perceelsgrenzen?
Deze perceelsgrenzen worden gekenmerkt door opsplitsingen van terreinen, dikwijls in het verlengde van de bestaande bebouwing. Deze perceelsscheidingen zijn ook zichtbaar op de kaart van 1811-1832. De percelen waren vermoedelijk anders in de 16^e eeuw. Zo behoorde het naar het zuiden uitstekende deel van het terrein van Schapenmarkt 13-15 waarschijnlijk ooit bij Schapenmarkt 19, omdat de zwaar gefundeerde vloeren bij de metaalgieterij hoorden. De percelen worden gekenmerkt door muren en muurfunderingen F83, F45, F28, F6, F35/F69, F18, F44 en F52.
- b. Wat is de datering van de oudste perceelsgrenzen?
De oudste perceelsgrenzen liggen onder de muren F28, F18, F44 en F52. Aan de hand van de datering van de muren dateren deze perceelsgrenzen in ieder geval uit de 16e eeuw.
- c. Komen de perceelsgrenzen overeen met de huidige perceelsgrenzen en zo nee hoe heeft de percelering zich door de eeuwen heen ontwikkeld?
De opdeling van het achterterrein is wisselend geweest. Uit historische bronnen blijkt dat het de percelen van Schapenmarkt 17 en 19 één perceel zijn geweest. In de 16e eeuw is het perceel van Schapenmarkt 17 en 19 in tweeën gedeeld. Vermoedelijk behoorde het naar het zuiden uitstekende deel van Schapenmarkt 13-15 ook bij Schapenmarkt 17. Wanneer deze opdeling heeft plaatsgevonden, is onduidelijk.
- d. Waarop is de percelering georiënteerd?
Deze is georiënteerd op de straat (oost-west).
16. Is er sprake van ophogingen op het terrein?
Nee, er zijn geen aanwijzingen aangetroffen voor terreinophogingen. Mogelijk bevinden deze zich dieper dan de onderzochte 1 m –mv.

17. Zijn er nog min of meer gesloten vondstcomplexen aanwezig op het terrein in de vorm van afvalkuilen, beerputten of afvalpakketten?
Er is mogelijk een waterkelder aangetroffen die mogelijk gebruik kan zijn als beerkelder (F51). Hier zijn echter geen vondsten in aangetroffen. Deze was gevuld met zand.
18. Wanneer en hoe is het terrein ontgonnen?
Er is niet diep genoeg gegraven om antwoord te kunnen geven op deze vraag.
19. Wat kan er worden gezegd over de natuurlijke ondergrond en het landschap voorafgaand aan de ontginning van het terrein?
Er is niet diep genoeg gegraven om antwoord te kunnen geven op deze vraag. Er zijn geen boringen gezet vanwege de grote hoeveelheid ondoordringbaar puin, baksteen en funderingen in de ondergrond.

11. Aanbevelingen

De opgraving is uitgevoerd tot de maximale verstoringsdiepte plus een marge van 10-20 cm, met uitzondering van de buispalen. Op een dieper niveau worden, aan de hand van deze opgraving, in het gehele plangebied archeologisch relevante sporen en vondsten verwacht. Het gaat dan om sporen van bebouwing en ambachten en mogelijk infrastructuur en tuinen. Deze resten zullen in ieder geval teruggaan tot de Middeleeuwen. Daarom wordt geadviseerd om bij toekomstige diepere grondwerkzaamheden archeologisch onderzoek uit te laten voeren.

Literatuur en kaarten

- ANWB, 2005: *ANWB Topografische Atlas Noord-Brabant 1:25000*, Den Haag.
- Berends, G., 1989: *Baksteen in Nederland in de Middeleeuwen*, Restauratievademecum RVblad. Baksteen 02, nr. 15, 1-18
- Centraal College van Deskundigen, 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*, versie 3.2, Gouda.
- Craane, M.L. (2013 in prep.) *Spatial Patterns; The Late-Medieval and Early-Modern Economy of the Bailiwick of 's-Hertogenbosch from an Interregional, Regional and Local Spatial Perspective*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Drunen, A. van (2006) *'s-Hertogenbosch van straat tot stroom*. Zwolle: Waanders Uitgevers.
- Janssen, H.L., red., (1983), *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch* Janssen, H.L., (2011), *De infrastructuur van de stedelijke ruimte in 's-Hertogenbosch rond 1300*, in: Jansen en Treling, 13-43.
- Janssen, H.L. en J. R. Treling, (2011), *Van penningen en groten, de schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch*.
- Mak, J.J., 1955: *De Gedichten van Anthonis de Roovere, naar alle tot dusver bekende handschriften en oude drukken*, Zwolle.
- Mayenburg, F., 2014: Groene Hart vertellingen. Tuinstraat in Gouda. Freek Mayenburg: <http://www.groenehartvertellingen.nl/Pagina/tegelvandeweek38-vloertegelalldinc-16e.htm>.
- Miltenburg, M.G., 2013: *Terrein aan de Schapenmarkt 17-21 te 's-Hertogenbosch, verkennend bodemonderzoek conform NEN 5740, rapport bbt.htg.12287.r01*, Hofstede milieuadviseurs, Utrecht.
- Moerman, S., 2011: *Plan van aanpak. Schapenmarkt 17-21 in 's-Hertogenbosch*, gemeente 's-Hertogenbosch, IDDS Archeologie, Noordwijk.
- Mosmans, J. & Mosmans, A.G.J. (1973) *Oude Namen van Huizen en Straten te 's-Hertogenbosch*. 's-Hertogenbosch: Merlijn en Van Dijk en Van Hees boekhandel.
- Nijhof, E., (1997), *De Antwerpse of Onze Lieve Vrouwepoort*, in: 's-Hertogenbosch, nr. 2, 73-75
- Nijhof, E. en R. van Genabeek, 2013: *Programma van Eisen, Schapenmarkt 17-19, 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch.
- Sasse van Ysselt, A.F.O., 1911: *De voornamen huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch, alsmede hunne eigenaars of bewoners in vroegere eeuwen*, Aanteekeningen uit de Bossche Schepenprotocollen, loopende van 1500 – 1810, ('s-Hertogenbosch?).

Lijst van afkortingen en begrippen

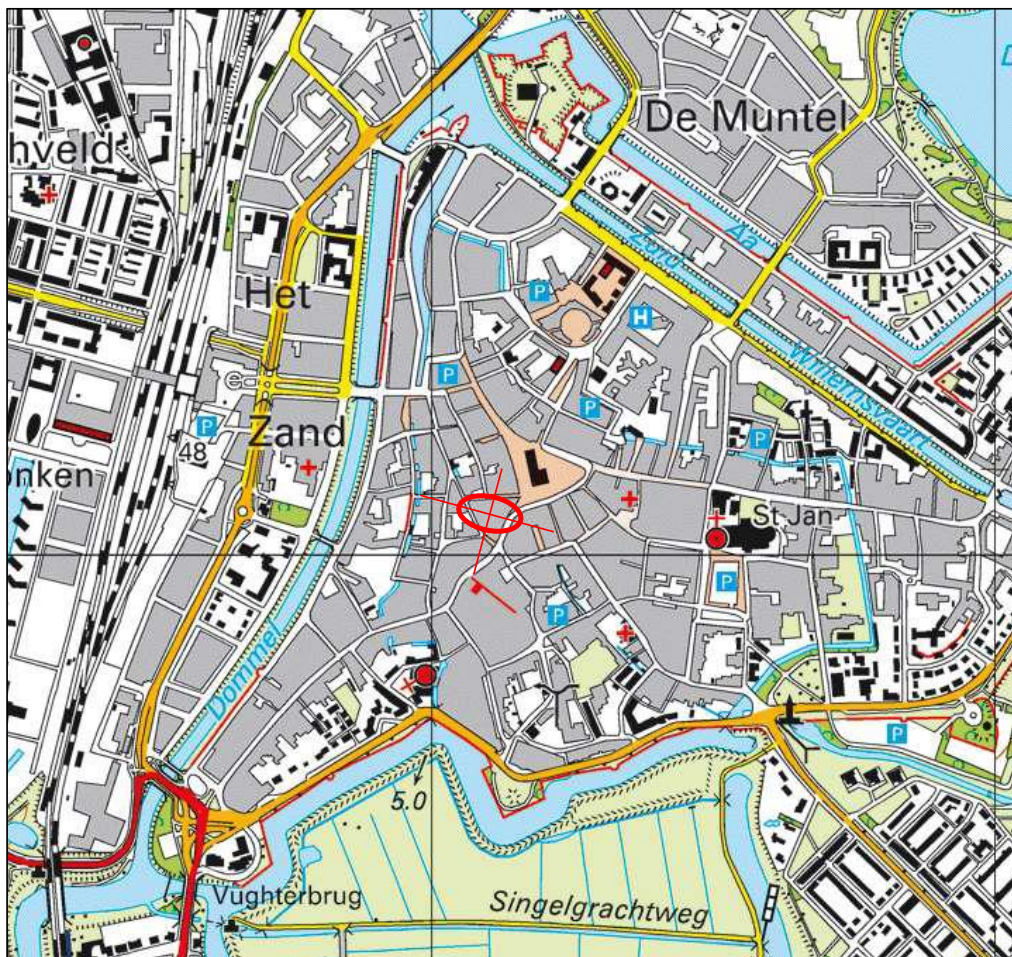
Afkortingen

Archis	Archeologisch Informatie Systeem
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
CHW/CHS	Cultuurhistorische Waardenkaart/ Hoofdstructuur
GPS	<i>Global Positioning System</i>
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
mv	maaiveld (het landoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Verklarende woordenlijst

antropogeen	door menselijke activiteit veroorzaakt of gemaakt
artefact	door de mens vervaardigd voorwerp
osendrop	een smalle ruimte tussen twee huizen, die werd gebruikt om het hemelwater af te voeren in een tijd dat er nog geen dakgoten waren
slak	steenachtig afval van metaal- of aardewerkproductie

Bijlage 1: Locatie plangebied (rode ovaal)

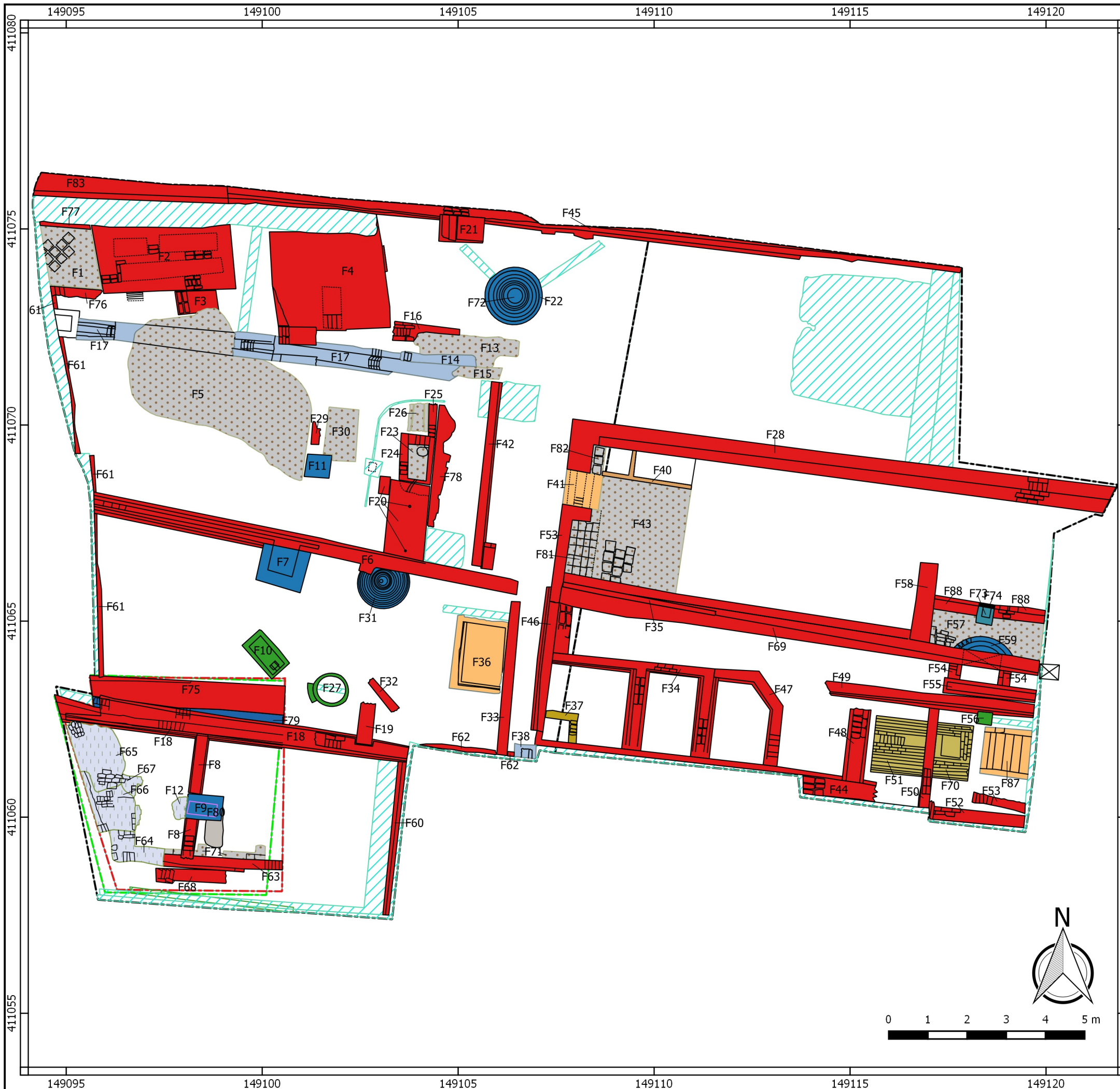

Bijlage 3: Werkputtenkaart

Bijlage 4: Allesporenkaarten

Bijlage 4. Allesporenkaart

- Legenda**
- 3913_Sporen_VL001
- afvoergoot
  - dichtzetting
  - fundering
  - goot
  - kelder
  - keldertrap
  - koepel waterput
  - muur
  - opslagbak
  - osendrop
  - poer
  - puinconcentratie
  - put
  - steunbeer
  - stortkoker
  - straatje
  - trapgat
  - vloer
  - waterkelder
  - waterput
  - 3913_Verstoring_VL001
  - 3913_Verstoring_VL002
  - 3913_Verstoring_VL003
  - 3913_Werkputten
  - 3913_Werkputten_VL002
  - werkput vlak 3
  - details

IDDS

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

NOORDWIJK
 's-Gravenzijksweg 37
 Postbus 120
 2200 AG Noordwijk
 T: 071 - 402 86 88
 E: INFO@IDDS.NL
 W: www.idds.nl

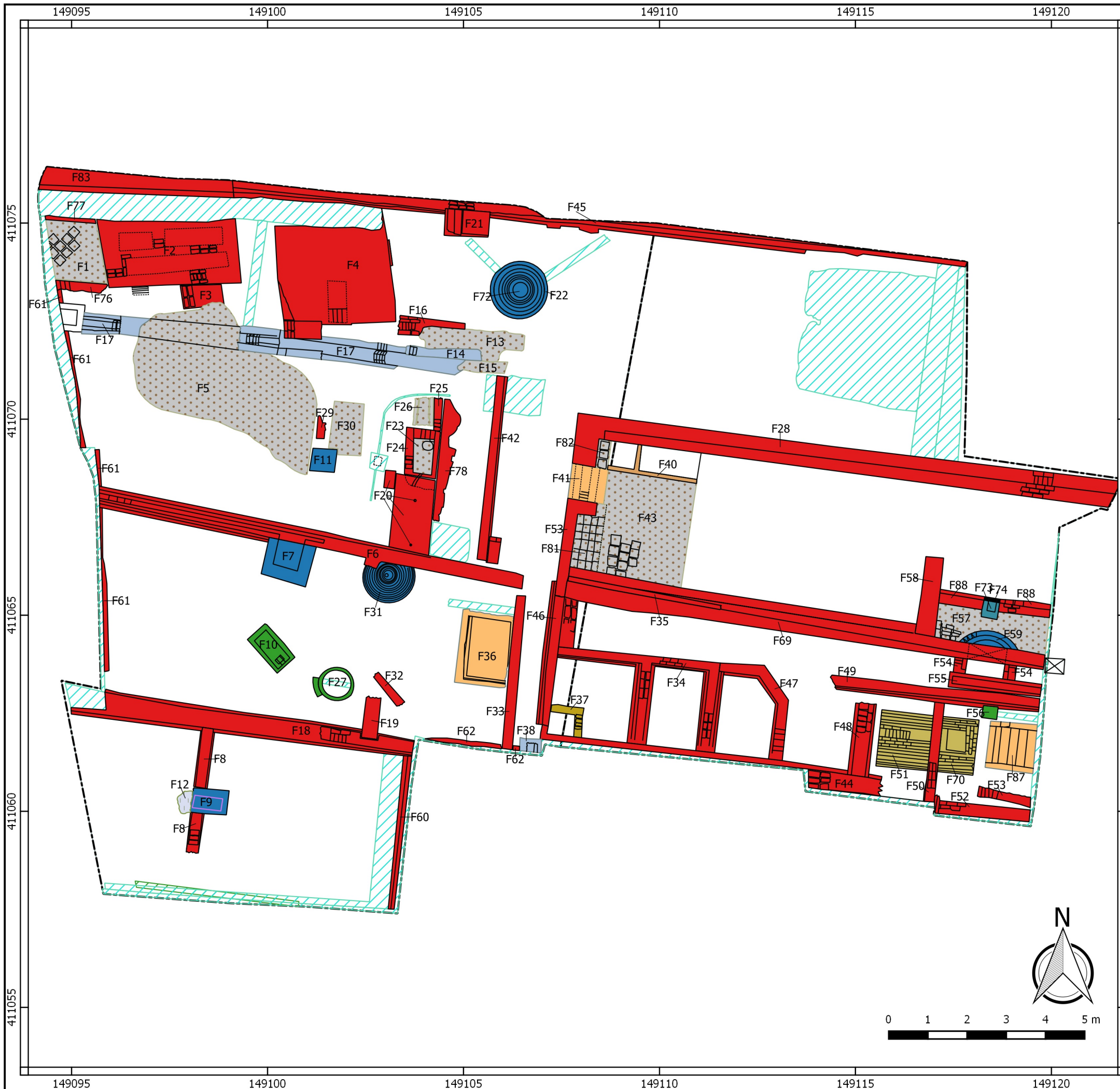

IDDS Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:100
 Datum: 31-3-2016

Bijlage 4. Allesporenkaart Vlak 1

- Legenda**
- 3913_Sporen_VL001
- afvoergoot
  - dichtzetting
  - fundering
  - goot
  - kelder
  - keldertrap
  - koepel waterput
  - muur
  - opslagbak
  - osendrop
  - poer
  - puinconcentratie
  - put
  - steunbeer
  - stortkoker
  - straatje
  - trapgat
  - vloer
  - waterkelder
  - waterput
  - 3913_Verstoring_VL001
  - 3913_Verstoring_VL002
  - 3913_Verstoring_VL003
  - 3913_Werkputten
  - 3913_Werkputten_VL002
  - werkput vlak 3
  - details

IDDS

Ruimte & Ontwikkeling

Milieu
Archeologie
Explosieven
Ecologie
Water
Asbest
Cultuurtechniek
Bouw
Infra

NOORDWIJK
's-Gravenzijksweg 37
Postbus 120
2200 AG Noordwijk
T: 071 - 402 86 88
E: INFO@IDDS.NL
W: www.idds.nl

IDDS Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch

Projectnummer: 39130713

OMnr: 58823

Projectleider: BCO

Getekend door: AWI

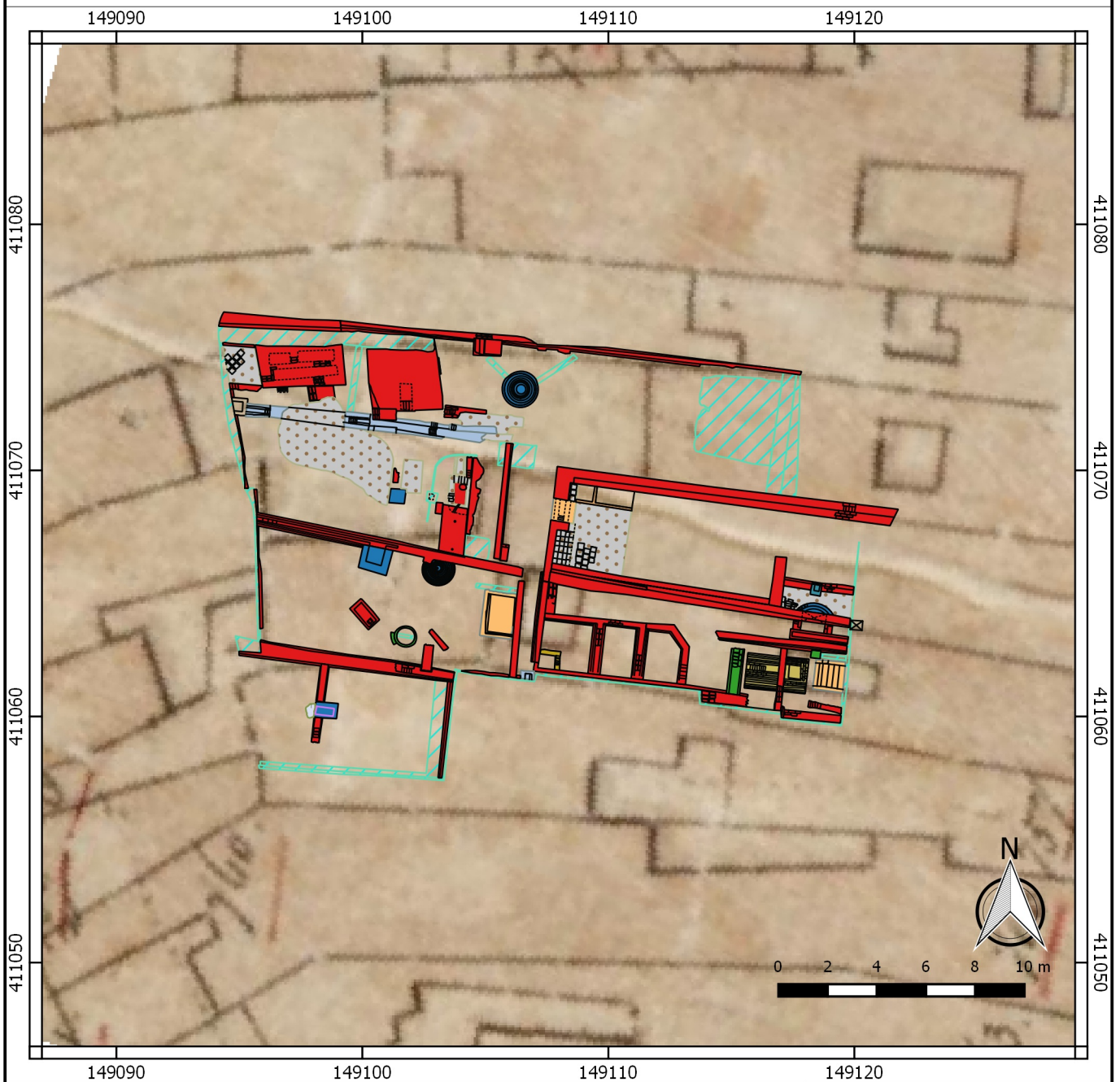
Schaal: 1:100

Datum: 31-3-2016

Bijlage 5: Allesporenkaart op kadasterkaart 1811-1832

Bijlage 5. Alle sporen vlak 1 op minuutplan

Legenda

Sporen

	afvoergoot		koepel waterput		stortkoker
	dichtzetting		muur		straatje
	fundering		opslagbak		trapgat
	goot		osendrop		vloer
	kelder		poer		waterkelder
	keldertrap		puinconcentratie		waterput
			put		Verstoringsen
			steunbeer		Werkputten

IDDs Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:250
 Datum: 29-3-2016

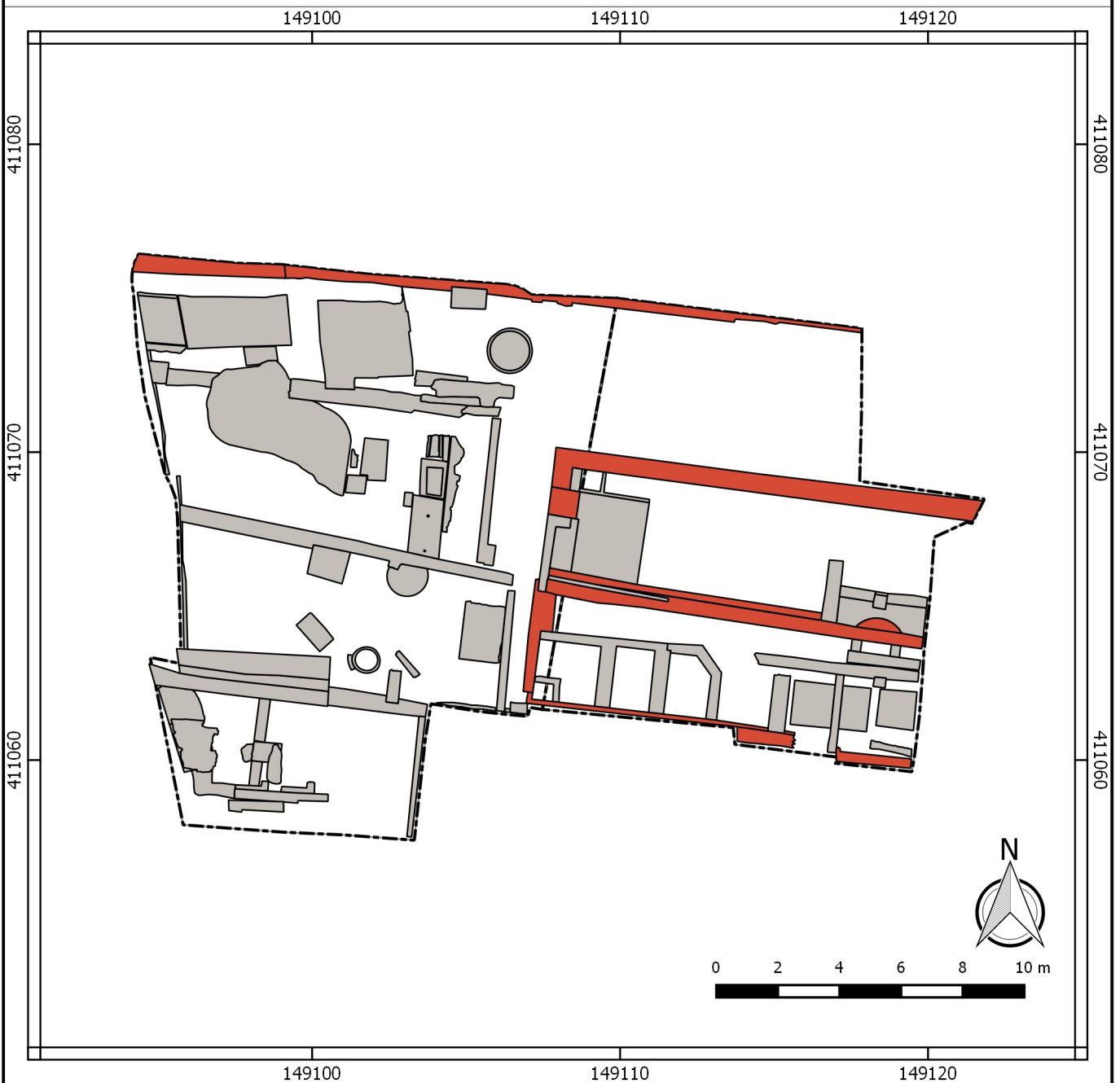
NOORDWILK
 's-gravendijkseweg 37
 Postbus 120
 2200 AC Noordwijk
 T: 071 - 402 95 80
 E: INFO@IDDs.NL
 W: www.idds.nl

Ruimte & Ontwikkeling

Milieu
 Archeologie
 Explosieven
 Ecologie
 Water
 Asbest
 Cultuurtechniek
 Bouw
 Infra

Bijlage 6: Faseringskaarten

Bijlage 6. Faseringskaart 16e eeuw

Legenda

Fasering van sporen

- 16e eeuw
- andere sporen
- Werkputten

IDDs Archeologie

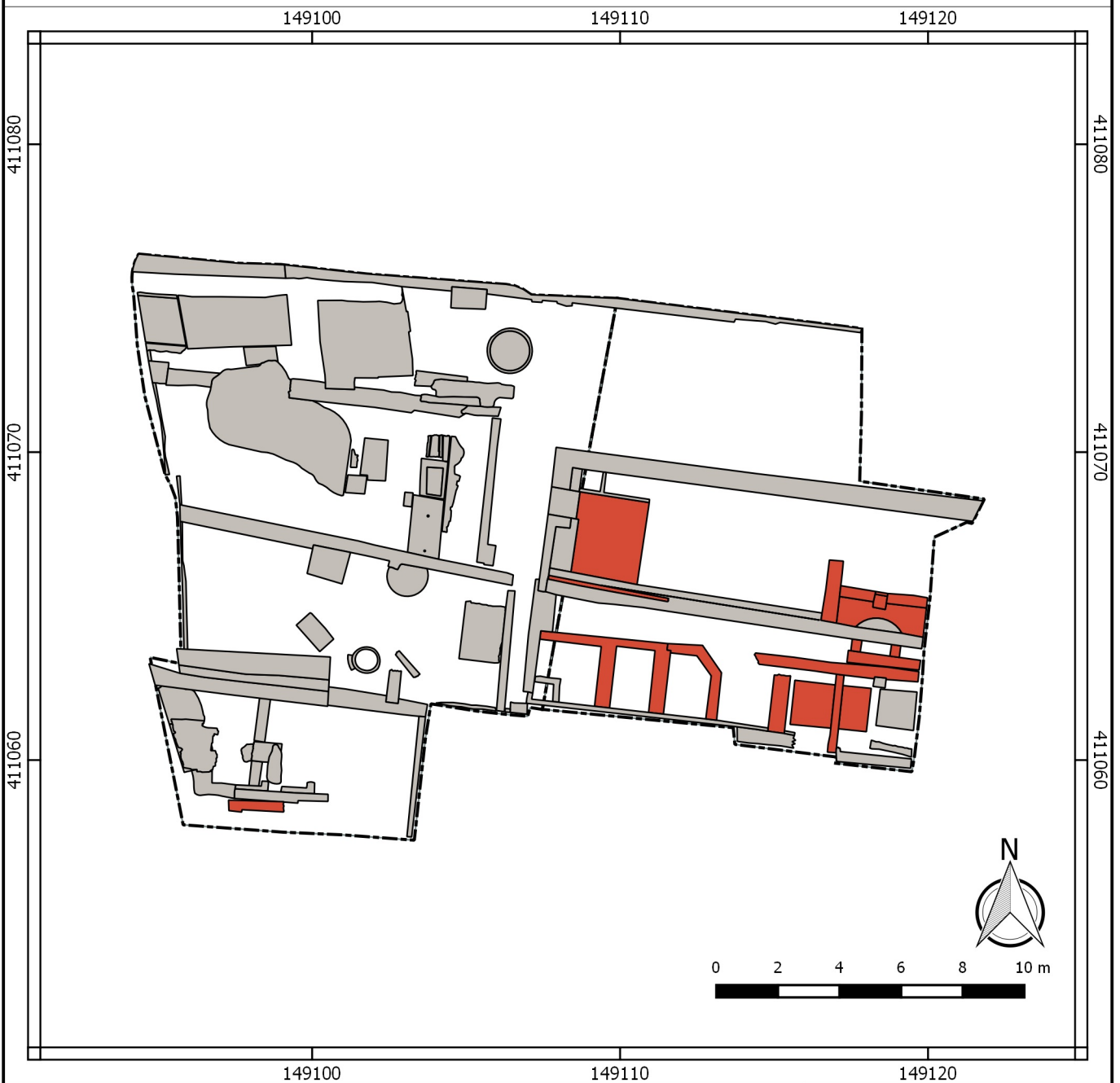
Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:200
 Datum: 7-4-2016

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

Bijlage 6. Faseringskaart 16e - 17e eeuw

Legenda

Fasering van sporen

- 16e - 17e eeuw
- andere sporen
- Werkputten

IDDs Archeologie

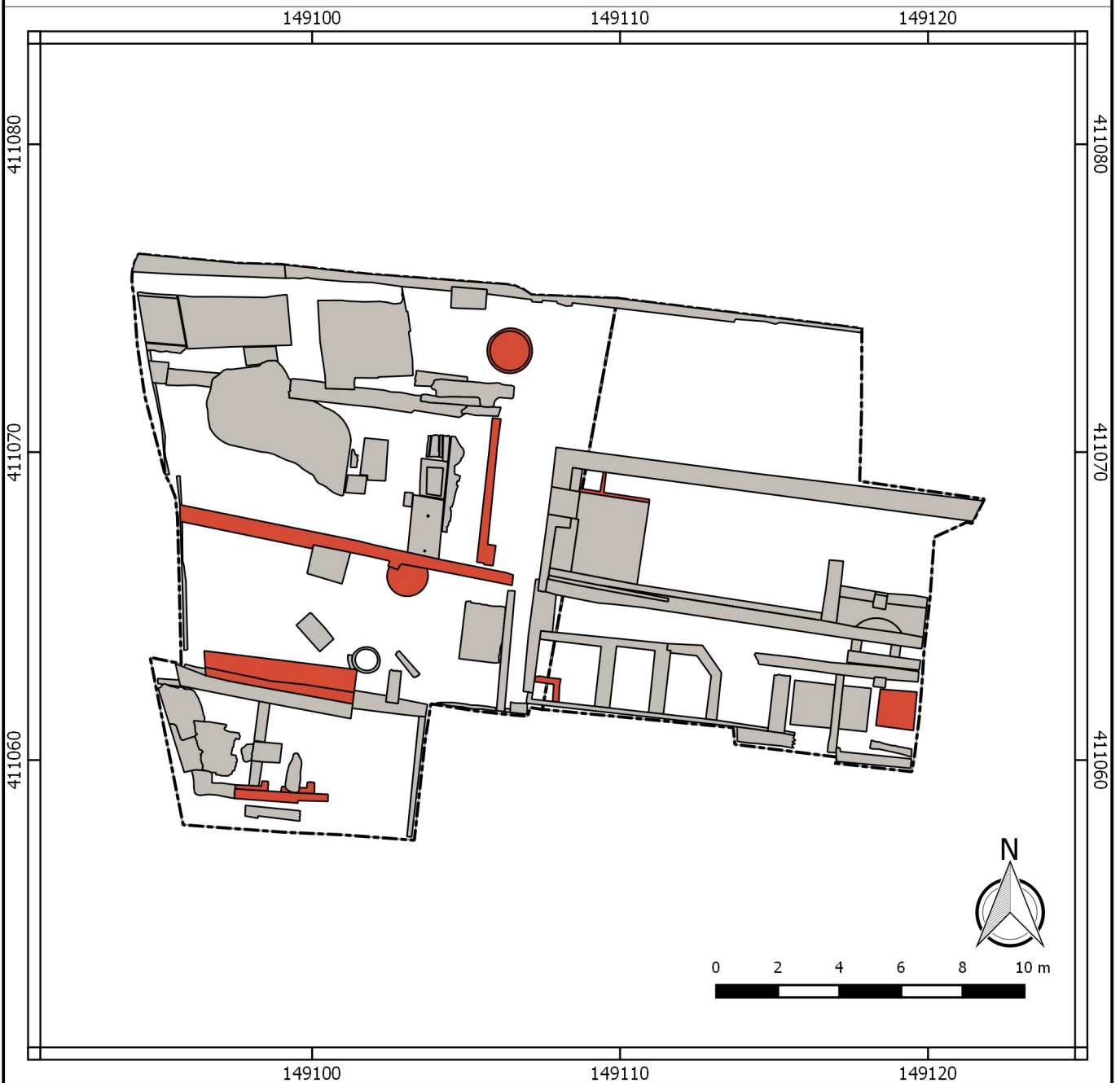
Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:200
 Datum: 7-4-2016

- Ruimte & Ontwikkeling
- Milieu
  - Archeologie
  - Explosieven
  - Ecologie
  - Water
  - Asbest
  - Cultuurtechniek
  - Bouw
  - Infra

Bijlage 6. Faseringskaart 17e - 18e eeuw

Legenda

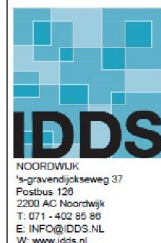
Fasering van sporen

- 17e - 18e eeuw
- andere sporen
- 3913_Werkputten

IDDs Archeologie

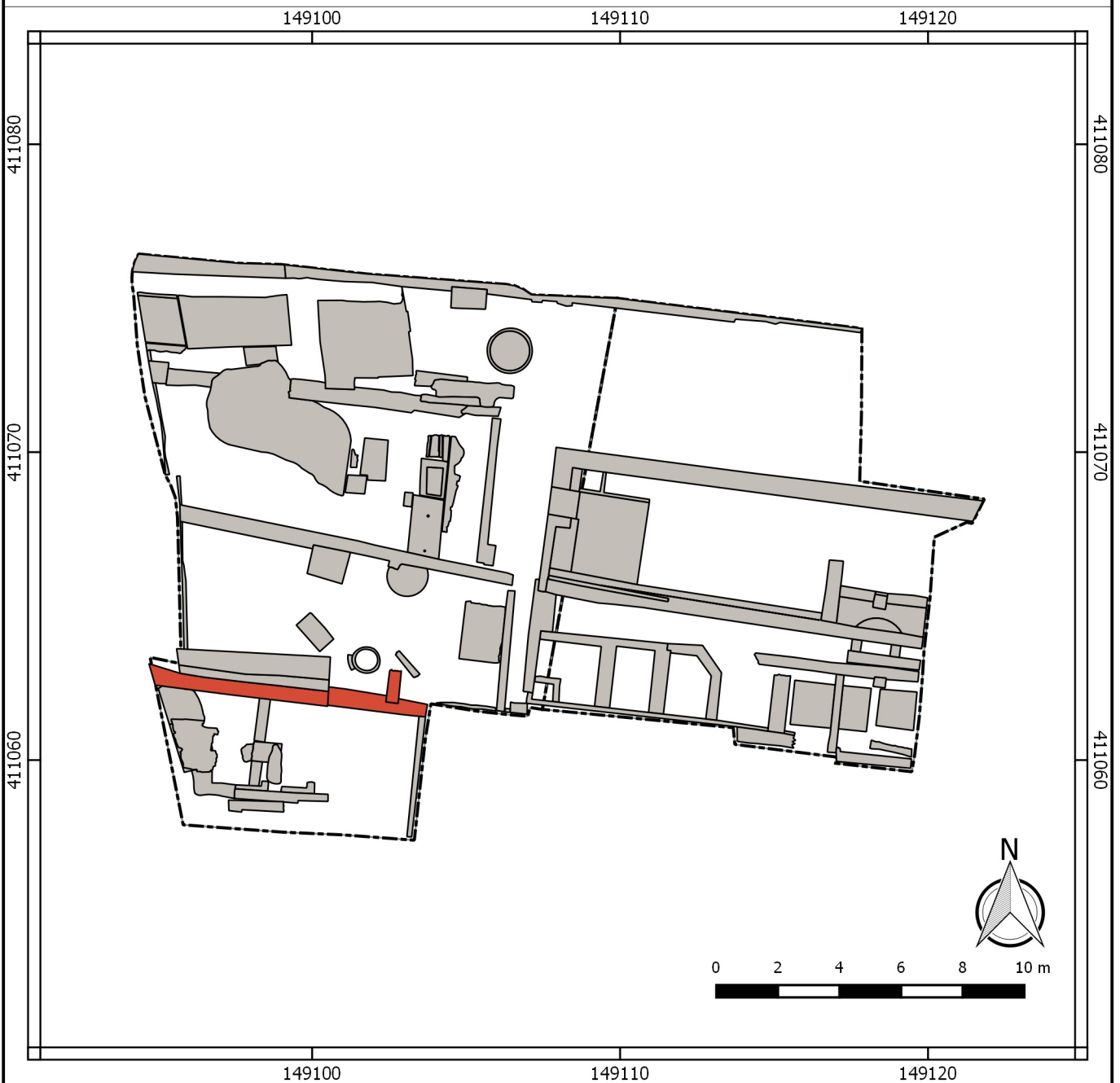
Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:200
 Datum: 29-3-2016

- Ruimte & Ontwikkeling
- Milieu
  - Archeologie
  - Explosieven
  - Ecologie
  - Water
  - Asbest
  - Cultuurtechniek
  - Bouw
  - Infra

Bijlage 6. Faseringskaart 18e - 19e eeuw

Legenda

Fasering van sporen

- 18e - 19e eeuw
- andere sporen
- Werkputten

IDDs Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:200
 Datum: 7-4-2016

- Ruimte & Ontwikkeling
- Milieu
  - Archeologie
  - Explosieven
  - Ecologie
  - Water
  - Asbest
  - Cultuurtechniek
  - Bouw
  - Infra

Bijlage 6. Faseringskaart 19e - 20e eeuw

Legenda

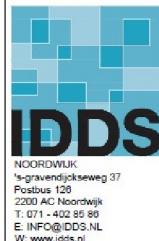
Fasering van sporen

- 19e - 20e eeuw
- andere sporen
- 3913_Werkputten

IDDs Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:200
 Datum: 29-3-2016

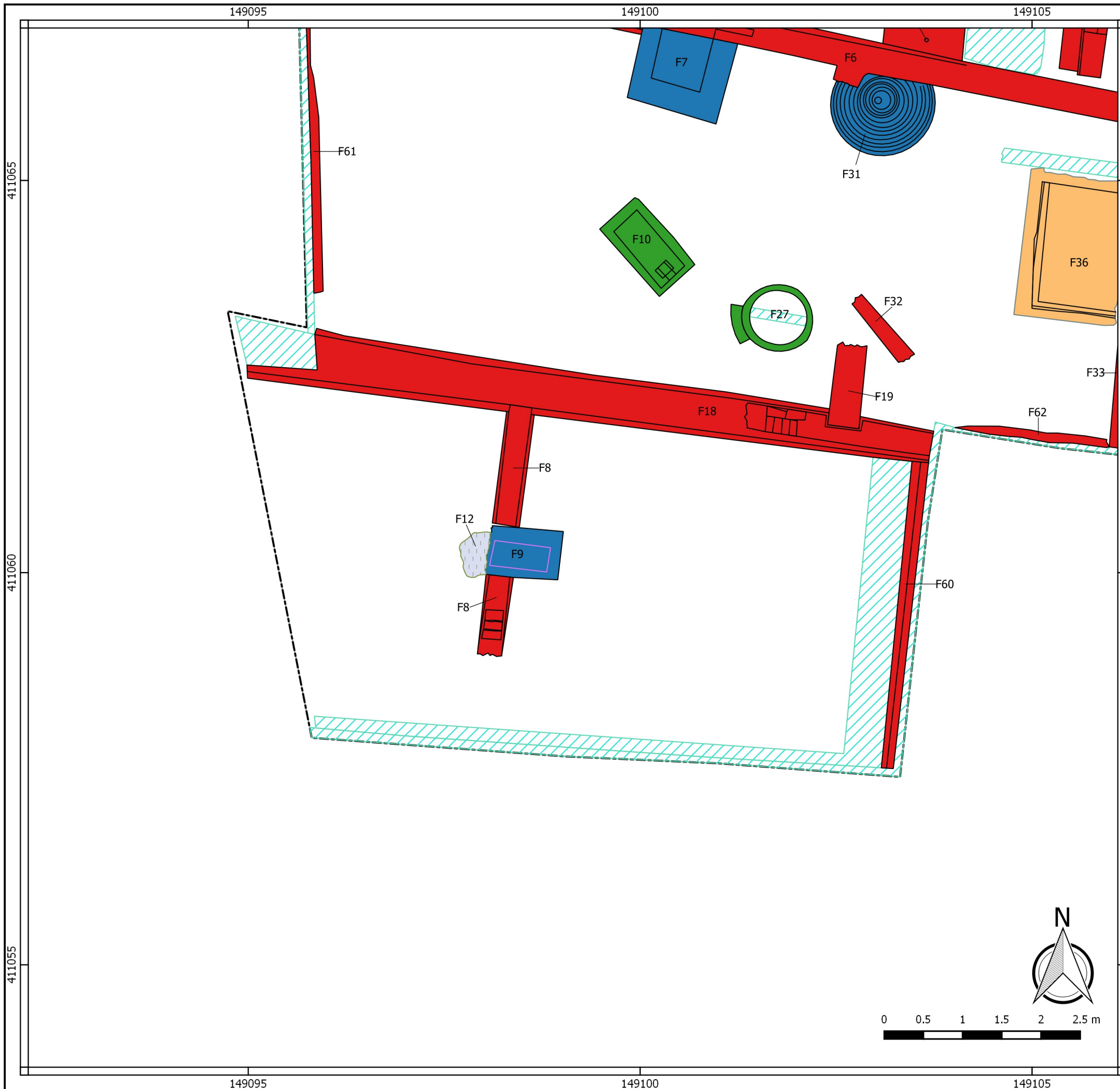

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

Bijlage 7: Schapenmarkt 23, vlak 1

Bijlage 7 Schapenmarkt 23 Vlak 1

- ### Legenda
- 3913_Sporen_VL001
- afvoergoot
  - dichtzetting
  - fundering
  - goot
  - kelder
  - keldertrap
  - koepel waterput
  - muur
  - opslagbak
  - osendrop
  - poer
  - puinconcentratie
  - put
  - steunbeer
  - stortkoker
  - straatje
  - trapgat
  - vloer
  - waterkelder
  - waterput
  - 3913_Verstoring_VL001
  - 3913_Verstoring_VL002
  - 3913_Verstoring_VL003
  - 3913_Werkputten
  - 3913_Werkputten_VL002
  - werkput vlak 3
  - details

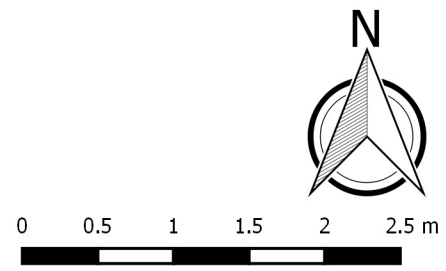
IDDS
 NOORDWIJK
 's-Gravenzijksweg 37
 Postbus 120
 2200 AG Noordwijk
 T: 071 - 402 86 80
 E: INFO@IDDS.NL
 W: www.idds.nl

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

IDDS Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:50
 Datum: 31-3-2016

Bijlage 8: Schapenmarkt 23, vlak 2

Bijlage 8 Schapenmarkt 23 Vlak 2 (Met Vlak 1 op achtergrond)

Legenda

- 3913_Sporen_VL001
- afvoergoot
  - dichtzetting
  - goot
  - kelder
  - keldertrap
  - koepel waterput
  - muur
  - opslagbak
  - osendrop
  - poer
  - puinconcentratie
  - put
  - steunbeer
  - stortkoker
  - straatje
  - trapgat
  - vloer
  - waterkelder
  - waterput
  - fundering
  - 3913_Verstoring_VL001
  - 3913_Verstoring_VL002
  - 3913_Verstoring_VL003
  - 3913_Werkputten
  - 3913_Werkputten_VL002
  - werkput vlak 3
  - details

IDDS
NOORDWIJK
's-Gravenzijkweg 37
Postbus 120
2200 AG Noordwijk
T: 071 - 402 86 88
E: INFO@IDDS.NL
W: www.idds.nl

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

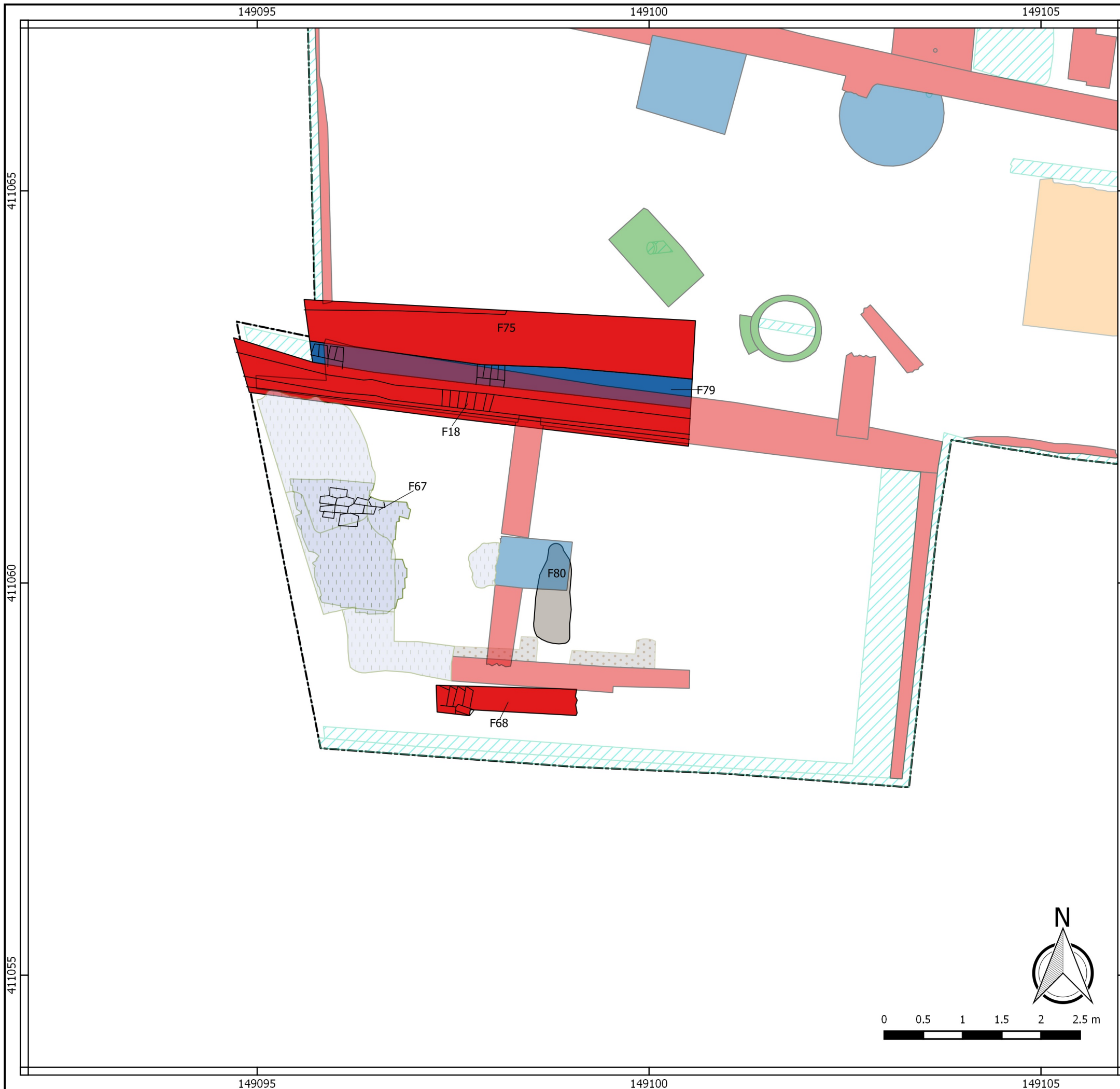

IDDS Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:50
 Datum: 31-3-2016

Bijlage 9: Schapenmarkt 23, vlak 3

Bijlage 9 Schapenmarkt 23 Vlak 3 (Met Vlak 1 en 2 op achtergrond)

- Legenda**
- 3913_Sporen_VL001
- afvoergoot
  - dichtzetting
  - goot
  - kelder
  - keldertrap
  - koepel waterput
  - muur
  - opslagbak
  - osendrop
  - poer
  - puinconcentratie
  - put
  - steunbeer
  - stortkoker
  - straatje
  - trapgat
  - vloer
  - waterkelder
  - waterput
  - fundering
  - 3913_Verstoring_VL001
  - 3913_Verstoring_VL002
  - 3913_Verstoring_VL003
  - 3913_Werkputten
  - 3913_Werkputten_VL002
  - werkput vlak 3
  - details

Ruimte & Ontwikkeling

- Milieu
- Archeologie
- Explosieven
- Ecologie
- Water
- Asbest
- Cultuurtechniek
- Bouw
- Infra

IDDS

NOORDWIJK
's-Gravendijklaanweg 37
Postbus 120
2200 AG Noordwijk
T: 071 - 402 86 88
E: INFO@IDDS.NL
W: www.idds.nl

IDDS Archeologie

Projectnaam: Schapenmarkt 17-21, 's-Hertogenbosch
 Projectnummer: 39130713
 OMnr: 58823
 Projectleider: BCO
 Getekend door: AWI
 Schaal: 1:50
 Datum: 31-3-2016

Bijlage 10: Sporenlijst

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt 17-21

IDDS Archeologie

SPORENLIJST

spoor	datum	werkput	vlak	tekenvel	afmetingen vlak		diepte	vorm/ contour	vulling	seg	textuur	kleur	org	inluitsels (grootte/ aantal etc.)	formaat bs	interpretatie	opmerking
					lengte	breedte											
F1	29-10-2013	1	1	1	150	130	8	rhk	1	1	plavuis	grijsgeel			14x14x8	vloer	muur op vloer
F2	29-10-2013	1	1	1	350	150	42	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5,5	fundering	7 lagen. Op zand (5 cm) op puin.
F3	29-10-2013	1	1	1	100	50	6	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x11x6	muur	
F4	29-10-2013	1	1	1	300	250	52	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5,5	muur	kalkmortel
F5	29-10-2013	1	1	1	850	400	3	rhk	1	1	plavuis	grijsgeel			21,5x10x5	vloer	formaat tegel 14,4x14,4x3
F6	29-10-2013	1	1	1	800	30	30	rhk	1	1	baksteen	rood			21x10x5,5	muur	6 lagen
F7	29-10-2013	1	1	1	100	90	45	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5,5	poer	
F8	29-10-2013	1	1	1	325	35	19	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10,5x5	muur	
F9	29-10-2013	1	1	1	60	70	>55	rhk	1	1	baksteen	oranjeroze			21x10,5x5,5	poer	modern
F10	29-10-2013	1	1	1	120	90	>25	rhk	1	1	baksteen	oranje				muur	modern, afvoerputje met plastic
F11	29-10-2013	1	1	1	80	90		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10,5x5	poer	3 lagen incl. oude tegelvloer
F12	29-10-2013	1	1	1	100	50	4	onr	1	1	natuursteen	zwart			30x20x16	straatje	5 brokken (kinderkopjes)
F13	29-10-2013	1	1	1	250	80		rhk	1	1	baksteen	geel			15x7x4	vloer	enkellaags, ijsselstenen
F14	29-10-2013	1	1	1	200	215	4	rhk	1	1	baksteen	oranje			21,5x7x?	goot	op de kant met cementresten
F15	29-10-2013	1	1	1	100	25	30	onr	1	1	baksteen	geel			15x7x4	vloer	halve bs, enkellaags
F16	29-10-2013	1	1	1	80	25	34	rhk	1	1	baksteen	oranje				muur	5 lagen, apart van S13, gaat onder ijsselstenen door.
F17	30-10-2013	1	1	1	2300	70	29	rhk	1	1	baksteen	oranje			22x10x6	goot	afvoergoot
F18	30-10-2013	1	1	1	800	65		rhk	1	1	baksteen	oranje				muur	tegen S8 + gewapend beton
F19	30-10-2013	1	1	1	125	40	40	rhk	1	1	baksteen	oranje			15x10x4,5	muur	haaks op S18, 3 lagen is 25 cm
F20	30-10-2013	1	1	1	125	95	24	rhk	1	1	baksteen	oranje				muur	6 lagen

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt 17-21

IDDS Archeologie

SPORENLIJST

spoor	datum	werkput	vlak	tekenvel	afmetingen vlak		diepte	vorm/ contour	vulling	seg	textuur	kleur	org	in/sluitels (grootte/ aantal etc.)	formaat bs	interpretatie	opmerking
					lengte	breedte											
F21	30-10-2013	1	1	1	60	105		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x6	muur	tegen zijmuur aan, 4 lagen
F22	30-10-2013	2	1	1	150	150	20	rond	1	1	baksteen	oranje			18x8,5x4	waterput	watervoerend, 10 lagen is 56 cm, zandmortel
F23	30-10-2013	1	1	1	330	10		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5	muur	ouder dan S20 4 lagen, vloer bs: 22x11,5x4. Gootje blaasbalg, van gieterij
F24	30-10-2013	1	1	1	95	22	34	rhk	1	1	baksteen	oranje			22x10x5	vloer	5 lagen met cement van gieterij
F25	30-10-2013	1	1	1	115	110			1	1	baksteen	oranje			16x7,5x4	fundering	
F26	30-10-2013	1	1	1	80	>30	35		1	1	baksteen	oranje			21x21x3,5	vloer	1 laag
F27	30-10-2013	1	1	1	90	90		rond	1	1	beton	grijs				put	modern met putdeksel
F28	31-10-2013	2	1	1	>475	70		rhk	1	1	baksteen	oranje			23x11x4,5	muur	1 laag schuin naar noorden, F19 ipv F16
F29	31-10-2013	1	1	1	60	20	11	rhk	1	1	baksteen	oranje			20x10x5,5	muur	2 lagen
F30	31-10-2013	1	1	1	160	95	16	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5	vloer	veel cement
F31	31-10-2013	1	1	1	130	130		rond	1	1	baksteen	oranje			16x8x4,5 (koepeel), 18x8x4 (geel, wand)	waterput	10 lagen is 59 cm, grondwater op 3,30 m -top, bodem put op 3,40 m
F32	31-10-2013	1	1	1	115	21		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x4,5	muur	7 laags
F33	31-10-2013	2	1	1	360	20	40	rhk	1	1	beton + baksteen	roodbruin			20x10x5,5	muur	6 laags
F34	31-10-2013	2	1	1	150	250	>85	rhk	1	1	baksteen	oranje			23,5x11x5,5	fundering	10 lagen is 62 cm, westelijke muur 14 lagen, ouder dan S37, 44
F35	31-10-2013	2	1	1		40	85	rhk	1	1	baksteen + cement	oranje			20x10,5x5	fundering	parallel aan S6 oost, ouder dan S46
F36	31-10-2013	2	1	1	180	140	>55	rhk	1	1	baksteen	groen en grijs			15x6x4,5	kelder	volgestort kelder met tongewelf
F37	31-10-2013	2	1	1	100	90		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x5	trappgat	jonger dan S34
F38	31-10-2013	2	1	1	100	55	>55	rhk	1	1	baksteen	oranje			21x10x6	afvoergoot	> 6 lagen, 3 trappen, + gres
F39	31-10-2013	2	1	1	65	70		rhk	1	1	baksteen	oranje			6x9x7	poer	
F40	1-11-2013	2	1	1	215	80	65	rhk	1	1	baksteen	grijsoranje			17x8x4,5	opslagbak	nw hoek van kelder S28

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt 17-21

IDDS Archeologie

SPORENLIJST

spoor	datum	werkput	vlak	tekenvel	afmetingen vlak		diepte	vorm/ contour	vulling	seg	textuur	kleur	org	insluitsels (grootte/ aantal etc.)	formaat bs	interpretatie	opmerking
					lengte	breedte											
F41	1-11-2013	2	1	1	90	90	108	rhk	1	1	baksteen	oranje			22,5x4x10,5	keldertrap	treden 20 cm breed. Hoogtes van boven naar beneden: 26, 22, 24, 21, 3 cm
F42	1-11-2013	2	1	1	380	60	18	rhk	1	1	baksteen	oranje			16x12x5	muur	3 lagen
F43	1-11-2013	2	1	1		300	3,5	rhk	1	1	plavuis	oranjegrijs			22,5x22,5x3,5	vloer	op zand gefundeerd
F44	1-11-2013	2	1	1	600	14	>40	rhk	1	1	baksteen	oranje			24x12x5	muur	5 lagen is 30, 9 lagen is 56 cm, tegen zijmuur zuid, 6 laags
F45	1-11-2013	2	1	1				rhk	1	1	baksteen	oranje			22x11x5,5	muur	tegen zijmuur noord (met piepschuim bedekt)
F46	1-11-2013	2	1	1	160	65	>30	rhk	1	1	baksteen	oranje			26x12,5x5	muur	1 laags, 10 lagen is 62 cm
F47	1-11-2013	2	1	1	450	70		rond	1	1	baksteen	geel en oranje			16x7x3,5 (ijss), 23x10,5x5 (or)	muur	8 lagen, ouder dan S34, 5 lagen 28 cm, op zand gefund. Gat van rioolleiding, 3 verspr, binnenzijde
F48	1-11-2013	2	1	1	180	60	60	rhk	1	1	baksteen	oranje			?x12,5x6 en 17x9x4	muur	11 lagen, met zand gevoegd, 5 lagen is 19 cm
F49	1-11-2013	2	1	1	50	50	28	rhk	1	1	baksteen	oranje			?x10,5x4,5	muur	5 lagen, halve bakstenen
F50	1-11-2013	2	1	1				rhk	1	1	baksteen	oranje			21,5x10,5x4 (grijs), 21x10x5,5	muur	
F51	4-11-2013	2	1	1	150	110		rhk	1	1	baksteen	oranje			21x11x4 (ook lengte 17 en 23 cm)	waterkelder	tongewelf
F52	4-11-2013	2	1	1	180	40		lineair	1	1	baksteen	oranje			25x13x5 (+mortel)	muur	
F53	4-11-2013	2	1	1	90	22		lineair	1	1	baksteen	oranje			20x9,5x3	muur	
F54	4-11-2013	2	1	1	42	17		lineair	1	1	baksteen	geel			17x7x4	fundering	
F55	4-11-2013	2	1	1	250	40		lineair	1	1	baksteen	geeloranje			?x7x4	fundering	gelijk aan S49
F56	4-11-2013	2	1	1	45	45	22	vierkant	1	1	baksteen	roodbruin			21,5x10x5	put	modern
F57	4-11-2013	2	1	1	120	100	5	vierkant	1	1	baksteen	roodbruin			25,5x12x5	vloer	zand gevoegd
F58	4-11-2013	2	1	1	265	40	150	rhk	1	1	baksteen	oranje			23x11x5	steunbeer	
F59	4-11-2013	2	1	1	105	87		rond	1	1	baksteen	oranje			17x5-7x4,5	waterput	trapeziumvormig, roze, gelijk aan S54
F60	4-11-2013	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	rozerood			18x8x3,5 (or), ?x10x5,5 (ro), ?x8x4 (roze)	muur	

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt 17-21

IDDS Archeologie

SPORENLIJST

spoor	datum	werkput	vlak	tekenvel	afmetingen vlak		diepte	vorm/ contour	vulling	seg	textuur	kleur	org	inluisels (grootte/ aantal etc.)	formaat bs	interpretatie	opmerking
					lengte	breedte											
F61	4-11-2013	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	roodbruin			21,5x10x5 (rood)	muur	
F62	4-11-2013	2	1	1				lineair	1	1	baksteen	roodbruin			19x8x4,5 (dr.rood), ?x9x4,5 (oranje)	muur	10 lagen is 61 cm
F63	6-11-2013	1	2	1	280	60		lineair	1	1	baksteen	oranje			22x10x2,5 (grijs), 22x22x2 (plavuis)	muur	
F64	6-11-2013	1	2	1	120	50		lineair	1	1	baksteen	geel			15x7x3,5	straatje	
F65	6-11-2013	1	2	1	160	150		onr	1	1	baksteen	bruin grijs				straatje	
F66	6-11-2013	1	2	1	120	90		onr	1	1	baksteen, tegel	oranje			15x7x3,5 cm	vloer	gebroken bakstenen
F67	6-11-2013	1	3	1	180	140		onr	1	1	baksteen	oranje			?x12x5, 20x9x3,5	vloer	
F68	6-11-2013	1	4	1				lineair	1	1	baksteen					muur	
F69	6-11-2013	1	1	1	1250	60		lineair	1	1	baksteen	oranje			17x9x4,5	muur	perceelsmuur, verlengde van S6
F70	6-11-2013	2	1	1	100	150		rhk	1	1	baksteen	lichtbruin			22x10x5	waterkelder	tongewelf
F71	6-11-2013	2	1	1	120	22		rhk	1	1	plavuis	oranje			22x22x2	vloer	
F72	6-11-2013	2	1	1	150	150		rond	1	1	baksteen	oranje			22x10x6	koepel waterput	
F73	6-11-2013	2	1	1	45	30		rhk	1	1	baksteen	oranje			nvt	storkoker	
F74	6-11-2013	2	1	1	30	30		onr	1	1	baksteen	oranje			nb	dichtzetting	veel mortelresten
F75	6-11-2013	1	3	1	800	65		lineair	1	1	baksteen	oranje			21,5x9x4,5	fundering	
F76	5-1-2016	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	oranjerood			21x10x5	muur	Bij vloer F1
F77	5-1-2016	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	oranjerood			23x11x6,5	muur	Bij vloer F1
F78	5-1-2016	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	rood				muur	
F79	5-1-2016	1	3	2				lineair	1	1	baksteen	oranje			24,5x11,5x4,5	osendrop	
F80	5-1-2016	1	3	2				onr	1	1	baksteen	rood				puinconcentratie	

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt 17-21

IDDS Archeologie

SPORENLIJST

spoor	datum	werkput	vlak	tekenvel	afmetingen vlak		diepte	vorm/ contour	vulling	seg	textuur	kleur	org	inluitsels (grootte/ aantal etc.)	formaat bs	interpretatie	opmerking
					lengte	breedte											
F81	5-1-2016	2	1	4					1	1	tegel	rood				vloer	
F82	5-1-2016	2	1	4					1	1	tegel	rood				vloer	
F83	8-2-2016	1	1	1				lineair	1	1	baksteen	rood				muur	in noordwesthoek van wp1
F84	8-2-2016	1	3	2					1	1	Zs1	dbr				laag	
F85	8-2-2016	1	3	2					1	1	baksteen	rood				muur	
F86	8-2-2016	1	3	2					1	1	Zs1	dbrgr				laag	
F87	8-2-2016	2	1	4				rhk	1	1	baksteen	rood				keldertrap	
F88	18-3-2016	2	1	4				rhk	1	1	baksteen	rood				muur	Aanzet gewelf
F89	21-3-2016	1	1	7							Recente verstoring					laag	Profiel1
F90	21-3-2016	1	1	7							Recente verstoring					laag	Profiel1
F91	21-3-2016	1	1	7							Recente verstoring					laag	Profiel1, Plastic buis

Bijlage 11: Vondstenlijst

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt, Den Bosch

IDDS Archeologie

VONDSTENLIJST

vondstnr.	datum	werkput	vlak	vak	spoor	vulling	segment	categorie	verzamelwijze	aantal fragmenten	tek.nr.	opmerking
1	30-10-2013	1	1					ns		1	1	afvoer
2	30-10-2013	1	1					ns		1	1	
3	30-10-2013	1	1	1	2	1	1	bot	coupe	1	1	onder S2
4	30-10-2013	1	1					bot	coupe	2	1	in afvoer
5	30-10-2013	1	1	1	2	1	1	bs	coupe	1	1	onderste laag van de 6 trappen
6	30-10-2013	1	1	2		1	1	keramiek	coupe	1	1	oostzijde muurtje S20
7	30-10-2013	1	1	3				keramiek	aanleg vlak	1	1	baardmankruik hals
8	30-10-2013	1	1	1	22	1	1	bs	aanleg vlak	1	1	wand waterput
9	30-10-2013	1	1	2	23	1	1	bs	hand	1	1	uit wand S23, zwart geblakerd
10	31-10-2013	1	1	2	23	1	1	keramiek	hand	1	1	deel van goot
11	31-10-2013	1	1	2	23	1	1	bs	hand	1	1	vloer bs
12	31-10-2013	1	1	3	11	1	1	ns	hand	1	1	natuursteen
13	31-10-2013	2	1	3		1	1	keramiek	hand	1	1	slib, glazuur
14	31-10-2013	2	1	3	34	1	1	keramiek	hand	1	1	tegels met tekst
15	31-10-2013	2	1	3	34	1	1	glas	hand	1	1	fragm aaneengesmolten
16	31-10-2013	2	1	3	36	1	1	keramiek	hand	2	1	randfragm.
17	31-10-2013	2	1	3	34	1	1	keramiek	hand	2	1	2 tegels
18	31-10-2013	2	1	3	34	1	1	keramiek	hand	1	1	witbakkend
19	31-10-2013	2	1	3	6	1	1	keramiek	hand	1	1	roodb. Oor, glazuur
20	1-11-2013	2	1	3	34	1	1	keramiek	hand	3	1	stortvondsten van uitgraven S34
21	1-11-2013	2	1	3	44	1	1	keramiek	hand	1	1	
22	1-11-2013	2	1	3	47+48	1	1	keramiek	hand	7	1	ten westen van 47, ten oosten van 48

Projectnummer:
39130713
Projectnaam:
Schapenmarkt, Den Bosch

IDDS Archeologie

VONDSTENLIJST

vondstnr.	datum	werkput	vlak	vak	spoor	vulling	segment	categorie	verzamelwijze	aantal fragmenten	tek.nr.	opmerking
23	1-11-2013	2	1	3	48	1	1	keramiek	hand	1	1	
24	4-11-2013	2	1		51	1	1	mortel	coupe	1	1	mortelmonster
25	4-11-2013	2	1		55	1	1	keramiek	trof	1	1	
26	4-11-2013	2	1	3	bij 58	1	1	keramiek	aanleg vlak	2	1	
27	4-11-2013	2	1	3	59	1	1	keramiek	trof	1	1	
28	4-11-2013	2	1		verst	1	1	keramiek		1	1	uit stort
29	6-11-2013	1	3	4		1	1	keramiek	aanleg vlak	4	1	losse vondst
30	6-11-2013	1	5	4		1	1	keramiek, bot	aanleg vlak	5	1	losse vondst
31	6-11-2013	1	?	4		1	1	keramiek	trof	3	1	stort liftschacht
32	6-11-2013	1	2	3		1	1	keramiek	trof	1	1	gat 3

Bijlage 12: Determinatie vondstenlijst

Determinatielijst

vondstnr	volgnr	codering	codering (spec)	baksel/type	vorm/ soort	type/ productieplaat	R	B	H	W	C	aantal	dikte	afm. (mm)	gew (g)	kleur	versiering	plaats versiering	geglazuurd engobe	plaats glazuur	daterings code	datering	opmerkingen	foto
1	1	NS	NS	kwartsiet/basalt	blok		1					1	90	22x18	ca. 15000	grijs					indet	indet	bouwelement, groeven, uitsnede	
2	1	NS	NS	kwartsiet/basalt	plat stuk		1					1	3	35x15	ca. 4000	donkergrijs					indet	indet	bouwelement (dorpel?)	
3	1	ODB	ODB	dijbeen	vogel				1			1	10	100x10	11,5	lichtbruin					indet	indet	uiteinden verveerd	F10
4	1	ODB	ODB	rib	middelgroot zoogdier		1					1	6	70x14	9,5	lichtbruin					indet	indet		
4	2	ODB	ODB	kies	schaap/geit		1					1	10	38x16	6,5	lichtbruin					indet	indet		
5	1	KER	KBM	roodbakend	baksteen		1					1	5	14x10	ca. 1500	oranje					NTB	17e-18e eeuw	+ pleister, onderste laag S2	
6	1	KER	MAL	industrieel witgoed	indet			1				1	3,5	65x20	8,5	witgrijs		tinglazuur	in en uit	NTC	19e-20e eeuw	tegen binnenkant muurtje	F20	
7	1	KER	AWG	steengoed	kruik	Nederrijn	1					1	4	70x40	125	bruin		zoutglazuur	uit	NTA	16e eeuw	baardmankruik		
8	1	KER	KBM	roodbakend	baksteen						1	1	4,5	18x8	ca. 2000	paars					NTBC	18e-19e eeuw	wand waterput	
9	1	KER	KBM	roodbakend	baksteen		1					1	5,5	10x9	ca. 1500	oranjezwart					NTBC	17e-19e eeuw	van wand gieterij (S23)	
10	1	KBM	MAL	grijsbakend	goot	lokaal	1					1	5	10x7	280	zwart					NT	16e-20e eeuw	goot voor vloeiend metaal	
11	1	KER	KBM	roodbakend	baksteen						1	1	5,5	21,5x10	ca. 2000	donkerrood					NTBC	18e-19e eeuw	vloer gieterij	
13	1	KER	AWG	roodbakend	bord		1					1	4	80x40	49	oranje	slibgolven	in	loodglazuur	in	NTB	1700-1800		
13	2	KER	AW	pijpaarde	pijp		1					1	2	45x20	15	witgrijs	hielmerk, bijmerk				NTBC	1800-1900	gekroonde 79	
14	1	KBM	MAL	roodbakend	tegels		1					1	19	80x70	224	oranje	slib, gothisch schrift	uit	loodglazuur	uit	NTA	1500-1550	"...tijt is...". Loodglazuur verveerd	
15	1	GLS	GLAS	geblazen	fles		1					1	5	10x10	300	groen					NTBC	18e-19e eeuw	meerdere scherven in één klomp mortel	
16	1	KER	AWG	roodbakend	pot		1		1		2	4	100x40	62	oranje			loodglazuur	in	NTB	1650-1750	14		
17	1	KBM	MAL	roodbakend	tegels		1					1	20	136x65	328	oranje	slib, gothisch schrift	uit	loodglazuur	uit	NTA	1500-1550	onderzijde met mortel	
17	2	KBM	MAL	roodbakend	tegels						1	1	20	140x140	800	oranje	slib, gothisch schrift	uit	loodglazuur	uit	NTA	1500-1550	onderzijde met mortel	
18	1	KBM	MAL	faience	tegels		1					1	8	70x35	38	witgrijs	hoekornament ossenkop (kobaltoxide)	hoek	tinglazuur	uit	NTAB	1650-1750		
19	1	KER	AWG	roodbakend	pot				1			1	22	80x20	120	oranje	worstoor		loodglazuur	in en uit	NTB	1700-1800	ten noorden van S34 (NW-hoek)	
20	1	KBM	MAL	roodbakend	tegels		1					1	19	140x140	623	oranje	slib, gothisch schrift	uit	loodglazuur	uit	NTA	1500-1550	loodglazuur en slib verveerd	
20	2	KER	AWG	roodbakend	grape			1				1	5	5,5x4	21	oranje			loodglazuur	in	NTB	1650-1750		
20	3	KER	AWH	grijsbakend	kan			1				1	4	8x5	62,5	grijs	standing				LMEB-NTA	1450-1550		
21	1	KER	AWG	steengoed	kruik	Nederrijn				1		1	4	90x60	29	grijs					NTA	16e-17e eeuw	sporen van glazuur	
22	1	KER	AWG	roodbakend	pot		2		1	4		7	5	65x40	76	oranje	worstoor		loodglazuur	uit	LMEB	14e-15e eeuw	spatglazuur	
23	1	KER	AWG	roodbakend	indet					1		1	1	60x35	49,5	oranje	worstoor				LMEB-NTA	15e-16e eeuw		
23	2	KER	AWG	steengoed	kruik	Nederrijn				1		1	1	40x30	6,5	bruin	pantermotief	uit	zoutglazuur	uit	NTA	16e eeuw		

Determinatielijst

vondstnr	volgnr	codering	codering (spec)	baksel/type	vorm/ soort	type/ productiepl ats	R	B	H	W	C	aantal	dikte	afm. (mm)	gew (g)	kleur	versiering	plaats versiering	geglazuurd engobe	plaats glazuur	daterings code	datering	opmerkinge n	foto
24	1	KBM	MAL	mortel	brok					1		1	nvt	30x20	58	grijs					LME-NT	15e-19e eeuw		
25	1	KER	AWG	roodbakkend	pot		1					1	5	110x40	72,5	oranje	dekselgeulrand		loodglazuur	in	NTA	1600-1700		
26	1	KER	AWG	roodbakkend	pot		1					1	4	7,5x4	18	oranje			loodglazuur	in en uit	LMEB	15e eeuw	spatglazuur	
26	2	KER	AWG	roodbakkend	pot					1		1	5	4x3	12	groen	koperoxide		loodglazuur	in en uit	NTB	18e eeuw		
27	1	KER	AWG	steengoed	mineraalwaterfles	Nederrijn				1		1	5	16x9	337	bruin	stempels, oor				NTBC	19e eeuw	leeuw met (F)ACHING(EN), A, Num 134	
28	1	KER	AW	pijpaarde	pijp		1					1	8	60x15	12	witgrijs	hielmerk				NTA	1600-1620	gekroonde MC	
29	1	KER	AWG	roodbakkend	pispot		1					1	3	120x65	139	oranje	dekselgeulrand		loodglazuur	in en uit	NTAB	17e eeuw	aanslag binnenzijde	
29	2	KER	AWG	roodbakkend	pot					1		1	7	160x110	271	oranje	standvoet, mangaanoxide		loodglazuur	in en uit	NTB	1700-1800		
29	3	KER	AWG	steengoed	pot	Westerwald		1		1		2	5	110x60	280	grijs	kobaltoxide, reliëf	uit	zoutglazuur	uit	NTAB	1650-1700	twee passende scherven	
30	1	KER	AWG	steengoed	mineraalwaterfles	Nederrijn				4		4	5	9x5	69	grijs			zoutglazuur	uit	NTB	1750-1850		
30	2	KER	AWH	kogelpotaarde werk	pot					2		2	3-10	10x6,5	83	donkergrijs					LMEA	1100-1300		
30	3	ODB	ODB	metatarsus/carpus, kies	schaap/geit		4					4	2,5	16x5	103	lichtbruin					indet	indet		
31	1	KER	AWG	roodbakkend	pot					2		2	3	120x40	88,5	oranje	worstoor				LMEB	14e-15e eeuw		
31	2	KER	AWG	roodbakkend	deksel					1		1	3	85x50	24	oranje					LMEB-NTA	15e-16e eeuw		
32	1	KER	AWG	roodbakkend	pot			1				1	4	160x70	157	oranje	standing		loodglazuur	in	LMEB	15e eeuw	spatglazuur	

Bijlage 13: Bestaande middeleeuwse kelders huisnrs. 17 en 19

Bijlage 14: Profiel 1 Werkput 1 (Westprofiel, 1:20)

